

Προσχέδια για μια απάντηση στην επιστολή
της Βέρας Ι. Ζασούλιτς*
(1881)

[Πρώτο προσχέδιο]

1) Πραγματευόμενος τη γένεση της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής λέω ~~πως το μυστικό της είναι~~ ότι αυτή έχει ως βάση «τον ριζικό διαχωρισμό του παραγωγού από τα μέσα παραγωγής» (σ. 315, στ. 1, γαλλική έκδοση *Le Capital*), και ότι «η βάση της συνολικής αυτής εξέλιξης είναι η απαλλοτρίωση των αγροτών. Επιτελέστηκε με τον πιο ριζικό τρόπο μέχρι τώρα μόνο στην Αγγλία... Αλλά όλες οι άλλες χώρες της Δυτικής Ευρώπης διατρέχουν την ίδια κίνηση» (ό.π., στ. 2).

Έχω λοιπόν περιορίσει ρητά τον «ιστορικά αναπόφευκτο» χαρακτήρα αυτής της κίνησης στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης. Και γιατί; Συγκρίνετε, παρακαλώ, το κεφ. XXXII, όπου λέγεται:

Η «διαδικασία εξολόθρευσης, η οποία έχει ως αποτέλεσμα τη μετατροπή των ατομικών και κατακερματισμένων μέσων παραγωγής σε κοινωνικά συγκεντρωμένα μέσα παραγωγής, η οποία καθιστά τη νανώδη ιδιοκτησία πολλών στη γιγάντια ιδιοκτησία ολίγων... αυτή η βασανιστική και φοβερή απαλλοτρίωση του εργαζόμενου λαού – αυτή είναι η προέλευση, αυτή είναι η γένεση του κεφαλαίου... Η ατομική ιδιοκτησία, η οποία βασίζεται σε προσωπική εργασία... απωθείται από την κεφαλαιοκρατική ατομική ιδιοκτησία, η οποία θεμελιώνεται στην εκμετάλλευση της εργασίας άλλων, στη μισθωτή εργασία» (σ. 341, στ. 2).

Με αυτό τον τρόπο πραγματοποιείται εδώ σε τελική ανάλυση η μετατροπή μίας μορφής της ατομικής ιδιοκτησίας σε μία άλλη μορφή της ατομικής ιδιοκτησίας (η πορεία της Δύσης). Εφόσον όμως η γη που βρίσκεται στα χέρια των Ρώσων αγροτών δεν υπήρξε ποτέ ατομική ιδιοκτησία τους, πώς μπορεί αυτή η ανάπτυξη να εφαρμοστεί σε αυτούς;

* Μετάφραση: Θανάσης Γκιούρας. Η μετάφραση έγινε από τον τόμο I/25 των *Απάντων* (Marx-Engels-Gesamtausgabe, 1985) λαμβάνοντας επίσης υπ' όψιν την πρώτη δημοσίευση του 1925 (*Marx-Engels Archiv*, τόμ. 1), της οποίας την επιμέλεια είχε ο Ντάβιντ Ριαζάνοβ. Για την τελική επιστολή του Μαρξ προβλ. στις Επιστολές. Η αρίθμηση των προσχεδίων είναι εκείνη του Ριαζάνοβ. Οι διαγραμμένες φράσεις έχουν διαγραφεί από τον Μαρξ.

2) Από ιστορική σκοπιά, το μοναδικό σοβαρό επιχείρημα που θα μπορούσε να διατυπωθεί υπέρ της *αναπόδραστης διάλυσης* της κοινότητας των Ρώσων αγροτών είναι το εξής: Εάν ανατρέξει κανείς πολύ βαθιά στο παρελθόν, θα βρει παντού στη Δυτική Ευρώπη την κοινή ιδιοκτησία ενός λιγότερο ή περισσότερο αρχαϊκού τύπου με την κοινωνική πρόοδο έχει εξαφανιστεί παντού. Γιατί θα έπρεπε να ξεφύγει από το ίδιο πεπρωμένο αποκλειστικά στη Ρωσία; Απαντώ: Διότι στη Ρωσία, χάριν μίας μοναδικής σύμπτωσης συνθηκών, η αγροτική κοινότητα [la commune rurale] που υπάρχει σε εθνική κλίμακα, μπορεί να απελευθερωθεί από τα πρωτόγονα χαρακτηριστικά της και να αναπτυχθεί άμεσα ως στοιχείο της συλλογικής παραγωγής σε εθνικό επίπεδο. Ακριβώς λόγω της συγχρονίας της με την κεφαλαιοκρατική παραγωγή μπορεί να οικειοποιηθεί τα *θετικά επιτεύγματα* της χωρίς να υποστεί τις ~~τρομακτικές~~ φοβερές περιπέτειές της. Η Ρωσία δεν ζει απομονωμένη από τον σύγχρονο κόσμο, ακόμη δε λιγότερο είναι η λεία ενός ξένου κατακτητή όπως οι Ανατολικές Ινδίες.

Εάν οι Ρώσοι θαυμαστές του κεφαλαιοκρατικού συστήματος αρνούσαν τη *θεωρητική* δυνατότητα μιας τέτοιας εξέλιξης [évolution], τότε θα τους ρωτούσα το εξής: Υπήρξε η Ρωσία αναγκασμένη να διέλθει από μια *μακρά περίοδο επώασης* της εκμηχανισμένης βιομηχανίας, ούτως ώστε να μπορεί να χρησιμοποιεί μηχανές, ατμόπλοια, σιδηροδρόμους κ.λπ.; Θα ήθελα επίσης να μου εξηγήσουν, πώς τα κατάφεραν να εισαγάγουν στη χώρα τους μεμιάς τον συνολικό μηχανισμό συναλλαγών (τράπεζες, πιστωτικές εταιρείες κ.λπ.), η διαμόρφωση του οποίου κόστισε στη Δύση αιώνες.

Εάν η αγροτική κοινότητα είχε τεθεί εκ των προτέρων σε ομαλές συνθήκες τη στιγμή της χειραφέτησης των αγροτών, εάν επιπλέον το τεράστιο δημόσιο χρέος, το οποίο στο μεγαλύτερο τμήμα του εξοφλείται εις βάρος των αγροτών και από την τσέπη τους, μαζί με τα άλλα τεράστια ποσά που παρέχονται από το κράτος (πάντα δε εις βάρος και από την τσέπη των αγροτών) στους «νέους πυλώνες της κοινωνίας» οι οποίοι έχουν μεταμορφωθεί σε κεφαλαιοκράτες [είχαν δοθεί υπέρ της κοινότητας] – εάν όλες αυτές οι δαπάνες είχαν εξυπηρετήσει την περαιτέρω ανάπτυξη της αγροτικής κοινότητας, τότε δεν θα ρέμβαζε σήμερα κανείς για το «ιστορικά αναπόφευκτο» του αφανισμού της κοινότητας: Όλοι θα αναγνώριζαν σε αυτήν το στοιχείο της παλιγγενεσίας της ρωσικής κοινωνίας καθώς και ένα στοιχείο ανωτερότητας απέναντι στις χώρες που είναι ακόμη υποδουλωμένες στο κεφαλαιοκρατικό καθεστώς.

~~Η συγχρονία με την κεφαλαιοκρατική παραγωγή δεν ήταν ο μοναδικός παράγοντας που θα μπορούσε να προμηθεύσει τη ρωσική κοινότητα με τα στοιχεία της ανάπτυξης.~~

Μια περαιτέρω ευνοϊκή συνθήκη για τη διατήρηση της ρωσικής κοινότητας (στην πορεία της ανάπτυξής της) είναι όχι μόνο ότι είναι σύγχρονη της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής ~~στις χώρες της Δύσης~~, αλλά ότι έχει επιζήσει της περιόδου εκείνης όπου

αυτό το κοινωνικό σύστημα ήταν ακόμη άθικτο, ενώ αντιθέτως σήμερα αυτό το κοινωνικό σύστημα, τόσο στη δυτική Ευρώπη όσο και στις Ηνωμένες Πολιτείες, βρίσκεται σε αγώνα ενάντια στην επιστήμη, ενάντια στις λαϊκές μάζες και ενάντια στις παραγωγικές δυνάμεις που το ίδιο γεννά, ~~κοντολογίς, έχει μετατραπεί σε μια αγώνα κεφαλαίων ανταγωνισμών, συγκρούσεων και περιοδικών καταστροφών· δείχνει ακόμη και στον πιο τυφλωμένο ότι είναι ένα παροδικό σύστημα παραγωγής, καταδικασμένο να αφανιστεί μέσα από την επιστροφή της κοινωνίας σε [...].~~ Κοντολογίς, βρρίσκει την κεφαλαιοκρατία σε μια κρίση, η οποία θα λήξει μόνο με την κατάργηση της, με την επιστροφή των σύγχρονων κοινωνιών στον «αρχαϊκό» τύπο της κοινοτικής ιδιοκτησίας ή, όπως λέει ένας Αμερικανός συγγραφέας¹ ο οποίος δεν είναι διόλου ύποπτος για επαναστατικές τάσεις και υποστηρίζεται στις εργασίες του από την κυβέρνηση της Ουάσινγκτον, «~~το ανώτερο επίπεδο~~» το «νέο σύστημα», στο οποίο τείνει η σύγχρονη κοινωνία «θα είναι μία αναβίωση (a revival) του αρχαϊκού τύπου κοινωνίας σε μια ανώτερη μορφή (a superior form)». Απλώς δεν θα έπρεπε καμείς να τρομάζει πολύ με τη λέξη «αρχαϊκό».

Τότε όμως, θα ήταν τουλάχιστον αναγκαίο να γνωρίζουμε αυτές τις περιπέτειες. Αλλά δεν γνωρίζουμε τίποτε επ' αυτού. Με τον ένα ή τον άλλο τρόπο αυτή η κοινότητα κατέπεσε λόγω των ακατάπαυστων εξωτερικών και εσωτερικών πολέμων. Κατά πάσα πιθανότητα είχε ένα βίαιο θάνατο. Όταν οι γερμανικές φυλές κατέκτησαν την Ιταλία, την Ισπανία, τη Γαλατία κ.λπ. η κοινότητα αρχαϊκού τύπου δεν υπήρχε πλέον. Εντούτοις, η φυσική ικανότητα επιβίωσής της αποδεικνύεται από δύο δεδομένα. Υπάρχουν ορισμένα διάσπαρτα δείγματα, τα οποία έχουν επιβιώσει σε όλες τις περιπέτειες του Μεσαίωνα και έχουν διατηρηθεί μέχρι τις ημέρες μας, για παράδειγμα, στην πατρίδα μου, την περιοχή γύρω από το Τρηρ. Σημαντικότερο όμως είναι ότι [η κοινότητα αρχαϊκού τύπου] απέδωσε στην κοινότητα από την οποία υποσκελίστηκε – μια κοινότητα στην οποία ο αγρός έχει γίνει ατομική ιδιοκτησία ενώ τα δάση, οι λειμώνες, τα χερσοτόπια κ.λπ. παραμένουν κοινοτική ιδιοκτησία – τα ιδιάζοντα χαρακτηριστικά της με τόσο σαφή τρόπο, ώστε όταν ο Μάουρερ² ανακάλυψε αυτή την κοινότητα ~~πιο πρόσφατης καταγωγής~~ δευτερογενούς σχηματισμού μπόρεσε να ανακατασκευάσει το αρχαϊκό πρωτότυπο. Χάρην αυτών των χαρακτηριστι-

1. Πρόκειται για τον Lewis Henry Morgan. Ο Μαξ αναφέρεται στο έργο του *Ancient Society*, 1877.

2. Ο Georg Ludwig von Maurer (1790-1872), Γερμανός συγγραφέας και πολιτικός (υπήρξε αντιβασιλιάς της Ελλάδας επί Όθωνα), είχε συντάξει ορισμένα έργα θεμελιώδη για τον 19ο αιώνα αναφορικά με την ιστορική καταγωγή των πόλεων και των οριοκομητειών. Πρβλ. *Einleitung zur Geschichte der Mark-, Hof-, Dorf-, und Stadtverfassung und der öffentlichen Gewalt* (1854), *Geschichte der Markenverfassung in Deutschland* (1856), *Geschichte der Fronhöfe, der Bauernhöfe, und der Hofverfassung in Deutschland* (1862-1863), *Geschichte der Städteverfassung in Deutschland* (Erlangen, 1869-1875).

κών που προήλθαν από αυτό το πρωτότυπο έγινε η νέα κοινότητα που εισάχθηκε από τους αρχαίους Γερμανούς σε όλες τις κατακτημένες χώρες καθ' όλη τη διάρκεια του Μεσαίωνα το μοναδικό καταφύγιο της ελευθερίας και του λαϊκού βίου.

Ενώ μετά την περίοδο του Τάκιτου [περίπου 55-120 μ.Χ.] δεν γνωρίζουμε τίποτε ούτε για το βίο της ~~γερμανικής αγροτικής αρχαϊκής~~ κοινότητας ούτε για τον τρόπο και το χρόνο της εξαφάνισής της, εντούτοις χάρη στην περιγραφή του Ιουλίου Καίσαρα [100-44 π.Χ.] γνωρίζουμε τουλάχιστον την αφετηρία αυτής της διαδικασίας. Την περίοδό του το ~~καλλιεργήσιμο~~ έδαφος αναδιανεμόταν ήδη σε ετήσια βάση, αλλά μεταξύ των *Gentes γενών* και των *φυλών των διάφορων* γερμανικών φυλετικών ομοσπονδιών και όχι ακόμη μεταξύ των μεμονωμένων μελών της κοινότητας. Η ~~καλλιεργητική~~ *αγροτική κοινότητα* προέκυψε λοιπόν στην αρχαία Γερμανία από έναν πιο αρχαϊκό τύπο, υπήρξε εδώ το προϊόν μιας φυσικής ανάπτυξης, αντί να εισαχθεί εξ ολοκλήρου από την Ασία. Εκεί –στην Ανατολική Ινδία– απαντά διαρκώς ως το *τελευταίο επίπεδο* ή η τελευταία περίοδος του αρχαϊκού σχηματισμού.

Για να κρίνω ~~τόρα~~ τα δυνητικά πεπρωμένα ~~της «αγροτικής κοινότητας»~~ από μια καθαρά θεωρητική σκοπιά, δηλαδή πάντα υπό την προϋπόθεση κανονικών βιοτικών όρων, θα πρέπει τώρα να αναφέρω ορισμένα *ιδιάζοντα χαρακτηριστικά* της, τα οποία διαφοροποιούν την «καλλιεργητική κοινότητα» [commune agricole] από τους πιο αρχαϊκούς τύπους.

Εν πρώτοις όλες οι πρότερες αρχέγονες κοινότητες βασίζονται στη φυσική συγγένεια των μελών τους· καθώς η καλλιεργητική κοινότητα διαρρηγνύει αυτόν τον έντονο αλλά στενό δεσμό μπορεί η ίδια να προσαρμοστεί καλύτερα, να επεκταθεί και να αντέξει στην επαφή με ξένους.

Ακολουθως, η κατοικία και το εξάρτημά της, η αυλή, είναι ήδη ατομική ιδιοκτησία του καλλιεργητή, ενώ ήδη πολύ πριν την ανάδυση της αγροκαλλιεργείας η κοινή κατοικία ήταν ένα από τα υλικά θεμέλια των προηγούμενων κοινοτήτων.

Τέλος, αν και η καλλιεργήσιμη γη παραμένει κοινοτική ιδιοκτησία, αναδιανέμεται με τέτοιο τρόπο περιοδικά μεταξύ των μελών της καλλιεργητικής κοινότητας, ώστε κάθε καλλιεργητής καλλιεργεί με τις δικές του δυνάμεις τα χωράφια που του έχουν ανατεθεί και ιδιοποιείται ατομικά τους καρπούς τους, ενώ στις πιο αρχαϊκές κοινότητες η παραγωγή γινόταν από κοινού και μόνο το προϊόν διανεμόταν. Να σημειωθεί ότι αυτός ο πρωτόγονος τύπος της συλλογικής ή συνεργατικής παραγωγής [production collective ou coopérative] ήταν το αποτέλεσμα της αδυναμίας του μεμονωμένου ατόμου και όχι της κοινωνικοποίησης των μέσων παραγωγής. Είναι εύκολο να καταλάβει κανείς ότι η δυαρχία που είναι εγγενής στην «καλλιεργητική κοινότητα» μπορεί να τη γεμίσει με μεγαλύτερη ζωτική δύναμη, διότι από τη μία πλευρά η κοινοτική ιδιοκτησία και όλες οι κοινωνικές σχέσεις που προκύπτουν από αυτήν ενισχύουν το θεμέλιό της, ενώ ταυτόχρονα η ιδιωτική οικία, η επιμερισμένη καλλιέργεια του καλλιεργήσιμου εδάφους και η ιδιωτική ιδιοποίηση των καρπών επιτρέπουν μία

ανάπτυξη της ατομικότητας, η οποία ήταν ασύμβατη με τους όρους των πιο πρωτόγονων κοινοτήτων. Δεν είναι όμως λιγότερο προδήλο ότι η ίδια δυαρχία μπορεί με το πέρασμα του χρόνου να γίνει πηγή αποσύνθεσης. Πέρα από όλες τις επιδράσεις ενός εχθρικού περιβάλλοντος, με τρόπο αποσαθρωτικό για την οικονομική και κοινωνική ισότητα επιδρούν ήδη η σταδιακή συσσώρευση κινητού πλούτου, η οποία ξεκινά με τον πλούτο σε κτήνη (επιτρέποντας μάλιστα και τον πλούτο σε δουλοπάροικους), ο ολόενα και σημαντικότερος ρόλος των κινητών στοιχείων στη γεωργία, καθώς και ένα πλήθος άλλων συνθηκών που είναι αδιαχώριστες από αυτή τη συσσώρευση, αλλά η παράθεσή τους θα με οδηγούσε εδώ πολύ μακριά, ενώ οδηγούν στη γέννηση μιας σύγκρουσης συμφερόντων εντός της κοινότητας, [μια σύγκρουση] η οποία συνεπιφέρει τη μετατροπή των καλλιεργήσιμων γαιών σε ατομική ιδιοκτησία και κλείνει με την ατομική ιδιοποίηση των δασών, των λειμώνων, των χερσότοπων κ.λπ., οι οποίοι έχουν ήδη γίνει *κοινοτικά εξαρτήματα* της ατομικής ιδιοκτησίας.

Γι' αυτόν τον λόγο η «καλλιεργητική κοινότητα» αποτελεί παντού τον νεότερο τύπο του αρχαϊκού κοινωνικού σχηματισμού, και γι' αυτό εμφανίζεται στην ιστορική ανάπτυξη της αρχαίας και της σύγχρονης Δυτικής Ευρώπης η περίοδος της καλλιεργητικής κοινότητας ως μία μεταβατική περίοδος από την κοινοτική ιδιοκτησία στην ατομική ιδιοκτησία, ως μεταβατική περίοδος από τον πρωτογενή στον δευτερογενή σχηματισμό. Σημαίνει όμως άραγε αυτό ότι η ανάπτυξη της «καλλιεργητικής κοινότητας» πρέπει να διανύσει αυτή την οδό υπό κάθε συνθήκη και σε κάθε ιστορικό περιβάλλον; Επ' ουδενί. Η βασική μορφή της επιτρέπει την εξής εναλλακτική λύση: το εμπειροχόμενο σε αυτή στοιχείο της ατομικής ιδιοκτησίας είτε θα επικρατήσει επί του συλλογικού στοιχείου είτε θα υποταχθεί σ' αυτό. Αυτές οι δύο λύσεις είναι *a priori* δυνατές, αλλά είναι προφανές ότι για καθεμιά προϋπόθεση αποτελεί ένα τελείως άλλο ιστορικό περιβάλλον. Τα πάντα εξαρτώνται από το ιστορικό περιβάλλον στο οποίο βρίσκεται (βλ. σ. 10)

3) Ερχόμενος τώρα στην «καλλιεργητική κοινότητα» της Ρωσίας, θα αγνοήσω προς στιγμή όλες τις αθλιότητες που την καταδυναστεύουν. Θα λάβω υπ' όψιν μόνο τις δυνατότητες για περαιτέρω ανάπτυξη, η οποία επιτρέπεται από τη συγκροτησιακή μορφή της και από το ιστορικό περιβάλλον της.

Η Ρωσία είναι η μοναδική ευρωπαϊκή χώρα στην οποία η «καλλιεργητική κοινότητα» έχει διατηρηθεί μέχρι σήμερα σε εθνικό επίπεδο. Δεν είναι, όπως η Ανατολική Ινδία, η λεία ενός ξένου κατακτητή. Ούτε ζει απομονωμένη από τον σύγχρονο κόσμο. Από τη μία πλευρά, η κοινοτική ιδιοκτησία του εδάφους της επιτρέπει να μετατρέψει άμεσα και σταδιακά την κατακερματισμένη και ατομιστική αγροκαλλιέργεια σε συλλογική καλλιέργεια την ίδια στιγμή που η συγχρονία της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής στη Δύση, με την οποία έχει σχέσεις τόσο υλικές όσο και πνευματικές ..., και εξάλλου οι Ρώσοι αγρότες το εφαρμόζουν αυτό στους αδιαίρετους λειμώνες· η φυσιολογική ιδιοσυστασία του ρωσικού εδάφους είναι άκρως πρόσφορη

για την εκμηχανισμένη καλλιέργεια μεγάλης κλίμακας· η οικειότητα του αγρότη με τις σχέσεις του *αρτέλ*³ διευκολύνει γι' αυτόν τη μετάβαση από την κατακερματισμένη στη συνεταιριστική εργασία, και τέλος η ρωσική κοινωνία, η οποία έχει ζηήσει για τόσο μεγάλο διάστημα εις βάρος του, τού οφείλει τις αναγκαίες προκαταβολές για μια τέτοια μετάβαση. ~~Θα έπρεπε βεβαίως να ξεκινήσει κανείς θέτοντας την κοινότητα με το υφιστάμενο θεμέλιό της σε ομαλές συνθήκες, διότι ο αγρότης είναι παντού εχθρός των απότομων αλλαγών.~~ Από την άλλη πλευρά, λόγω της *συγχρονίας* με την ~~κεφαλαιοκρατική~~ παραγωγή της Δύσης η οποία κυριαρχεί στη διεθνή αγορά, καθίσταται δυνατή για τη Ρωσία η ενσωμάτωση στην κοινότητα όλων εκείνων των θετικών επιτευγμάτων που έχουν δημιουργηθεί από το κεφαλαιοκρατικό σύστημα, χωρίς να χρειαστεί να διέλθει από τον Καυδιανό ζυγό⁴.

Σε περίπτωση που οι υποστηρικτές των «νέων πυλώνων της κοινωνίας» αρνούνταν τη *θεωρητική* δυνατότητα της εξέλιξης της σύγχρονης αγροτικής κοινότητας, τότε θα μπορούσε κανείς να τους ρωτήσει: εάν η Ρωσία αναγκάστηκε, όπως η Δύση, να διέλθει από μια μεγάλη περίοδο επώασης της εκμηχανισμένης βιομηχανίας για να αποκτήσει μηχανές, ατμόπλοια, σιδηροδρόμους κ.λπ. Επίσης θα μπορούσε κανείς να τους ρωτήσει πώς τα κατάφεραν να εισαγάγουν στη χώρα τους μεμιάς τον συνολικό μηχανισμό συναλλαγών (τράπεζες, μετοχικές εταιρείες κ.λπ.), η διαμόρφωση του οποίου ~~σε άλλα μέρη~~ κόστισε αιώνες στη Δύση.

Υπάρχει μια ιδιομορφία της «καλλιεργητικής κοινότητας» στη Ρωσία, η οποία την αποδυναμώνει και είναι επιβλαβής γι' αυτήν από κάθε άποψη. Πρόκειται για την απομόνωσή της, για την ελλιπή σύνδεση μεταξύ του βίου της μίας κοινότητας με εκείνον της άλλης, αυτός ο *τοπικά δεσμευμένος μικρόκοσμος*, τον οποίο δεν απαντά μεν κανείς παντού ως ένα εμμενές χαρακτηριστικό αυτού του τύπου, αλλά παντού όπου συναντάται εγκαθιδρύει έναν περισσότερο ή λιγότερο κεντρικό δεσποτισμό πάνω στην κοινότητα. Η ομοσπονδία των βορειορωσικών πολιτειών αποδεικνύει ότι αυ-

3. Το *αρτέλ* είναι ένας ιδιόρρυθμος ρωσικός παραδοσιακός «θεσμός» και αντιστοιχεί σε ένα συνεργείο που συγκροτείται αυτοβούλως (χωρίς εξωτερική διαταγή ή απόφαση) για την παροχή εργασιών και υπηρεσιών που ωφελούν εν πρώτοις τα αντίστοιχα μέλη, εκ των οποίων το καθένα δεν είναι σε θέση να φέρει εις πέρας μόνο του το αντίστοιχο έργο. Η έννοια προέρχεται από την τουρκοταταρική λέξη *όρτα*, που σημαίνει κοινότητα, και εμφανίζεται για πρώτη φορά σε ρωσικά δημόσια έγγραφα στο δεύτερο ήμισυ του 17ου αιώνα (ορισμένες από τις παλαιότερες ρωσικές ονομασίες είναι *ντροζίνα*, *βατάγκα* και *μπράτινα*, οι οποίες υποδηλώνουν το στοιχείο της αλληλοβοήθειας και της αλληλεγγύης). Το *αρτέλ* συγκροτείται σε προνοεωτερικές μορφές οικονομίας και δεν στηρίζεται στην αρχή της ανταλλαγής, αλλά ως επί το πλείστον της αλληλοβοήθειας και της κοινής ευθύνης.

4. Ο χαρακτηρισμός «Καυδιανός ζυγός» (λατ. *Caudinae furculae*) ανατρέπει σε ένα συμβάν του έτους 321 π.Χ. το οποίο περιγράφει ο Ρωμαίος ιστορικός Τίτος Λίβιος. Η *Caudinae furculae* ήταν ένα στενό φαράγγι στην οροσειρά των Απεννίνων, στο οποίο ο ρωμαϊκός στρατός υπέστη συντριπτική ήττα στον πόλεμο ενάντια στους Σαμνίτες.

τή η απομόνωση, οφειλόμενη αρχικά πιθανόν στην απροσμέτρητη έκταση της περιοχής, σταθεροποιήθηκε σε μεγάλο βαθμό από τα χτυπήματα του πολιτικού πεπρωμένου που αναγκάστηκε να υποστεί η Ρωσία από την περίοδο της μογγολικής εισβολής. Σήμερα αποτελεί ένα εμπόδιο το οποίο θα μπορούσε να παραμεριστεί με μεγάλη ευκολία. Θα έπρεπε κανείς απλώς να αντικαταστήσει το *волость*⁵, που είναι ένας κυβερνητικός θεσμός, με μια συνέλευση αγροτών, την οποία θα εξέλεγαν οι ίδιες οι κοινότητες και η οποία θα λειτουργούσε ως το οικονομικό και διοικητικό όργανο των συμφερόντων τους.

Από ιστορική σκοπιά πρόκειται για ευνοϊκότερη συνθήκη αναφορικά με τη διατήρηση της «καλλιεργητικής κοινότητας» καθοδόν προς την περαιτέρω ανάπτυξη της, ότι δεν είναι απλώς σύγχρονη με τον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής της Δύσης ~~ούτως ώστε~~, και συνεπώς ότι μπορεί να ιδιοποιηθεί τα αποτελέσματά του χωρίς να χρειάζεται να υποταχθεί στο *modus operandi* [τρόπο λειτουργίας] του, αλλά και ότι έχει επιζήσει από την περίοδο όπου το κεφαλαιοκρατικό σύστημα ήταν ακόμη ανέγγιχτο, ενώ αντιθέτως, τώρα, τόσο στη δυτική Ευρώπη όσο και στις Ηνωμένες Πολιτείες, βρίσκεται μπλεγμένο σε αγώνα και με τις εργαζόμενες μάζες, με την επιστήμη, αλλά και με τις παραγωγικές δυνάμεις που το ίδιο έχει γεννήσει – κοντολογίς, βιώνει μια κρίση η οποία θα λήξει με τον παραμερισμό του και με την επιστροφή των σύγχρονων κοινωνιών σε μια ανώτερη μορφή του «αρχαϊκού» τύπου της συλλογικής ιδιοκτησίας και της συλλογικής παραγωγής.

Είναι αυτονόητο ότι η εξέλιξη της κοινότητας πραγματοποιείται σταδιακά και ότι το πρώτο βήμα θα έπρεπε να είναι η τοποθέτησή της σε ομαλούς όρους *στην παρούσα βάση της*.

Μιλώντας θεωρητικά, η ρωσική «αγροτική κοινότητα» μπορεί να διατηρήσει το έδαφός της, αναπτύσσοντας τη βάση της, την κοινοτική ιδιοκτησία της γης, και εξοφλώνοντας την αρχή της ατομικής ιδιοκτησίας την οποία επίσης υπονοεί· μπορεί να αποβεί ένα *άμεσο αφετηριακό σημείο* για το οικονομικό σύστημα προς το οποίο τείνει η σύγχρονη κοινωνία· μπορεί να ξεκινήσει ένα νέο κεφάλαιο χωρίς να αρχίσει με την αυτοκτονία της· μπορεί να δρέψει τους καρπούς με τους οποίους η κεφαλαιοκρατική παραγωγή εμπλούτισε την ανθρωπότητα, χωρίς να διέλθει από το κεφαλαιοκρατικό καθεστώς, ένα καθεστώς το οποίο αναφορικά με τη δυνατή *διάρκειά* του, λίγο μετρά σε σχέση με το βίο της κοινωνίας. Αλλά είναι απαραίτητο να κατέλθουμε από την καθαρή θεωρία στη ρωσική πραγματικότητα.

3) Για να απαλλοτριώσει κανείς τους αγρότες δεν χρειάζεται να τους καταδιώξει από τα χωράφια τους, όπως έχει συμβεί στην Αγγλία και αλλού· ούτε και χρειάζεται να καταργήσει την κοινοτική ιδιοκτησία με ένα ουνάξιο. Πηγαίνετε απλά και πάρτε από τους αγρότες το προϊόν της γεωργικής εργασίας τους πάνω από ένα συ-

5. *Βολόστ*, η διοικητική περιφέρεια.

γκεκριμένο μέτρο και τότε δεν θα τα καταφέρετε, με όλους τους χωροφύλακες και με όλο το στρατό σας, να τους δεσμεύσετε στα χωράφια τους! Στα τελευταία έτη της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας οι δέκαρχοι της επαρχίας, όχι αγρότες αλλά γαιοκτήμονες, έφενγαν από τα σπίτια τους, εγκατέλειπαν τα χωράφια τους, πουλούσαν μάλιστα τον εαυτό τους ως δούλο, και όλα αυτά για να απελευθερωθούν από μια ιδιοκτησία η οποία είχε καταλήξει να είναι μία επίσημη πρόφαση για την ανελέητη και άσπλαχνη καταπίεσή τους.

Μετά τη λεγόμενη χειραφέτηση των αγροτών η ρωσική κοινότητα τέθηκε από το κράτος σε ανώμαλες οικονομικές συνθήκες, και από την περίοδο εκείνη το κράτος δεν έχει πάψει να την καταπιέζει με τη βοήθεια των κοινωνικών δυνάμεων που είναι συγκεντρωμένες στα χέρια του. Αποδυναμωμένη από τις δημοσιονομικές απαιτήσεις, δεν μπορούσε να αντισταθεί στο να γίνει αντικείμενο εκμετάλλευσης από το εμπόριο, τη γαιοκτησία και την τοκογλυφία. Αυτή η έξωθεν καταπίεση αποδέσμευσε εντός της κοινότητας την ήδη υπάρχουσα σύγκρουση συμφερόντων και ανέπτυξε γοργά τα σπέρματα της αποσύνθεσής της. Αλλά αυτή δεν είναι όλη η ιστορία. ~~Ε~~~~ι~~~~ς~~ ~~β~~~~ά~~~~ρ~~~~ο~~~~ς~~, ~~κ~~~~α~~~~ι~~ ~~α~~~~π~~~~ó~~ ~~τ~~~~η~~~~ν~~ ~~τ~~~~σ~~~~έ~~~~π~~~~η~~ ~~τ~~~~ω~~~~ν~~ ~~α~~~~γ~~~~ρ~~~~ο~~~~τ~~~~ώ~~~~ν~~ ~~τ~~~~ο~~ ~~κ~~~~ρ~~~~ά~~~~τ~~~~ο~~~~ς~~ ~~κ~~~~α~~~~λ~~~~λ~~~~ι~~~~έ~~~~ρ~~~~η~~~~γ~~~~η~~~~σ~~~~ε~~ ~~ε~~~~ν~~ ~~ε~~~~ί~~~~δ~~~~ει~~ ~~θ~~~~ε~~~~ρ~~~~μ~~~~ο~~~~κ~~~~η~~~~π~~~~ί~~~~θ~~~~υ~~ ~~ε~~~~κ~~~~εί~~~~ν~~~~ε~~~~ς~~ ~~τ~~~~ι~~~~ς~~ ~~π~~~~α~~~~ρ~~~~α~~~~φ~~~~υ~~~~ά~~~~δ~~~~ε~~~~ς~~ ~~τ~~~~ο~~ ~~κ~~~~ε~~~~φ~~~~α~~~~λ~~~~α~~~~ι~~~~ο~~~~κ~~~~ρ~~~~α~~~~τ~~~~ι~~~~κ~~~~ο~~ ~~σ~~~~υ~~~~σ~~~~τ~~~~ή~~~~μ~~~~α~~~~τ~~~~ο~~~~ς~~, ~~ο~~~~ι~~ ~~ο~~~~π~~~~ο~~~~ί~~~~ε~~~~ς~~ ~~μ~~~~π~~~~ο~~~~ρ~~~~ο~~~~ύ~~~~ν~~~~τ~~~~α~~ ~~ν~~~~α~~ ~~ε~~~~γ~~~~κ~~~~λ~~~~ι~~~~μ~~~~α~~~~τ~~~~ι~~~~σ~~~~τ~~~~ο~~~~ύ~~~~ν~~ ~~μ~~~~ε~~ ~~τ~~~~η~~ ~~μ~~~~ε~~~~γ~~~~α~~~~λ~~~~ύ~~~~τ~~~~ε~~~~ρ~~~~η~~ ~~ε~~~~υ~~~~κ~~~~ο~~~~λ~~~~ί~~~~α~~, ~~[~~~~δ~~~~η~~~~λ~~~~α~~~~δ~~~~ή~~~~]~~ ~~χ~~~~ρ~~~~η~~~~μ~~~~α~~~~τ~~~~ι~~~~σ~~~~τ~~~~ή~~~~ρ~~~~ι~~~~ο~~, ~~κ~~~~ε~~~~ρ~~~~δ~~~~ο~~~~σ~~~~κ~~~~ο~~~~π~~~~ί~~~~α~~, ~~τ~~~~ρ~~~~ά~~~~π~~~~ε~~~~ξ~~~~ε~~~~ς~~, ~~μ~~~~ε~~~~τ~~~~ο~~~~χ~~~~ι~~~~κ~~~~έ~~~~ς~~ ~~ε~~~~τ~~~~α~~~~ι~~~~ρ~~~~ί~~~~ε~~~~ς~~ ~~κ~~~~α~~~~ι~~ ~~σ~~~~ι~~~~δ~~~~η~~~~ρ~~~~ο~~~~δ~~~~ρ~~~~ό~~~~μ~~~~ο~~~~υ~~~~ς~~, ~~κ~~~~α~~~~λ~~~~ύ~~~~π~~~~τ~~~~ο~~~~ν~~~~τ~~~~α~~ ~~τ~~~~α~~ ~~ε~~~~λ~~~~λ~~~~ε~~~~ί~~~~μ~~~~α~~~~τ~~~~ά~~ ~~τ~~~~ο~~~~υ~~~~ς~~ ~~ε~~~~ν~~~~ώ~~ ~~α~~~~φ~~~~ή~~~~ν~~~~ε~~~~ι~~ ~~τ~~~~α~~ ~~κ~~~~έ~~~~ρ~~~~δ~~~~η~~ ~~τ~~~~ο~~~~υ~~~~ς~~ ~~ν~~~~α~~ ~~ε~~~~ι~~~~σ~~~~π~~~~ρ~~~~ά~~~~τ~~~~τ~~~~ο~~~~ν~~~~τ~~~~α~~ ~~α~~~~π~~~~ó~~ ~~τ~~~~ο~~~~υ~~~~ς~~ ~~ε~~~~π~~~~ι~~~~χ~~~~ε~~~~ι~~~~ρ~~~~η~~~~μ~~~~α~~~~τ~~~~ι~~~~ε~~~~ς~~ ~~τ~~~~ο~~~~υ~~~~ς~~ ~~κ~~~~λ~~~~π~~~~.~~ ~~κ~~~~λ~~~~π~~~~.~~ ~~Ε~~~~ι~~~~ς~~ ~~β~~~~ά~~~~ρ~~~~ο~~~~ς~~, ~~κ~~~~α~~~~ι~~ ~~α~~~~π~~~~ó~~ ~~τ~~~~η~~~~ν~~ ~~τ~~~~σ~~~~έ~~~~π~~~~η~~ ~~τ~~~~ω~~~~ν~~ ~~α~~~~γ~~~~ρ~~~~ο~~~~τ~~~~ώ~~~~ν~~ ~~τ~~~~ο~~ ~~κ~~~~ρ~~~~ά~~~~τ~~~~ο~~~~ς~~ ~~έ~~~~δ~~~~ω~~~~σ~~~~ε~~ ~~é~~~~ν~~~~α~~ ~~χ~~~~έ~~~~ρ~~~~ι~~ ~~α~~~~ν~~~~έ~~~~θ~~~~ρ~~~~ε~~~~ψ~~~~ε~~ ~~ε~~~~ν~~ ~~ε~~~~ί~~~~δ~~~~ει~~ ~~θ~~~~ε~~~~ρ~~~~μ~~~~ο~~~~κ~~~~η~~~~π~~~~ί~~~~θ~~~~υ~~ ~~ε~~~~κ~~~~εί~~~~ν~~~~ο~~~~υ~~~~ς~~ ~~τ~~~~ο~~~~υ~~~~ς~~ ~~κ~~~~λ~~~~ά~~~~δ~~~~ο~~~~υ~~~~ς~~ ~~τ~~~~ο~~ ~~κ~~~~ε~~~~φ~~~~α~~~~λ~~~~α~~~~ι~~~~ο~~~~κ~~~~ρ~~~~α~~~~τ~~~~ι~~~~κ~~~~ο~~ ~~σ~~~~υ~~~~σ~~~~τ~~~~ή~~~~μ~~~~α~~~~τ~~~~ο~~~~ς~~ ~~τ~~~~η~~~~ς~~ ~~Δ~~~~ύ~~~~σ~~~~η~~~~ς~~ ~~ο~~~~ι~~ ~~ο~~~~π~~~~ο~~~~ί~~~~ο~~~~ι~~, ~~χ~~~~ω~~~~ρ~~~~ί~~~~ς~~ ~~ν~~~~α~~ ~~α~~~~ν~~~~α~~~~π~~~~τ~~~~ύ~~~~σ~~~~σ~~~~ο~~~~ν~~ ~~μ~~~~ε~~ ~~κ~~~~ά~~~~π~~~~ο~~~~ι~~~~ο~~ ~~τ~~~~ρ~~~~ό~~~~π~~~~ο~~ ~~τ~~~~ι~~~~ς~~ ~~π~~~~α~~~~ρ~~~~α~~~~γ~~~~ω~~~~γ~~~~ι~~~~κ~~~~έ~~~~ς~~ ~~δ~~~~υ~~~~ν~~~~ά~~~~μ~~~~ε~~~~ι~~~~ς~~ ~~τ~~~~η~~~~ς~~ ~~γ~~~~ε~~~~ω~~~~ρ~~~~γ~~~~ί~~~~α~~~~ς~~ ~~ε~~~~ί~~~~ν~~~~αι~~ ~~ο~~~~ι~~ ~~κ~~~~α~~~~τ~~~~α~~~~λ~~~~λ~~~~η~~~~λ~~~~ό~~~~τ~~~~ε~~~~ρ~~~~ο~~~~ι~~ ~~γ~~~~ι~~~~α~~ ~~ν~~~~α~~ ~~δ~~~~ι~~~~ε~~~~ν~~~~κ~~~~ο~~~~λ~~~~ύ~~~~ν~~~~ο~~~~ν~~ ~~κ~~~~α~~~~ι~~ ~~ν~~~~α~~ ~~ε~~~~π~~~~ι~~~~τ~~~~α~~~~χ~~~~ύ~~~~ν~~~~ο~~~~ν~~ ~~τ~~~~η~~~~ν~~ ~~κ~~~~λ~~~~ο~~~~π~~~~ή~~ ~~τ~~~~ω~~~~ν~~ ~~κ~~~~α~~~~ρ~~~~π~~~~ώ~~~~ν~~ ~~τ~~~~η~~~~ς~~ ~~α~~~~π~~~~ó~~ ~~τ~~~~ο~~~~υ~~~~ς~~ ~~μ~~~~η~~ ~~π~~~~α~~~~ρ~~~~α~~~~γ~~~~ω~~~~γ~~~~ι~~~~κ~~~~ο~~~~ύ~~~~ς~~ ~~μ~~~~ε~~~~σ~~~~ά~~~~ζ~~~~ο~~~~ν~~~~τ~~~~ε~~~~ς~~. ~~Μ~~~~ε~~ ~~τ~~~~ο~~~~ν~~ ~~τ~~~~ρ~~~~ό~~~~π~~~~ο~~ ~~α~~~~υ~~~~τό~~ ~~έ~~~~χ~~~~ε~~ ~~σ~~~~υ~~~~μ~~~~β~~~~ά~~~~λ~~~~ει~~ ~~σ~~~~τ~~~~ο~~~~ν~~ ~~π~~~~λ~~~~ο~~~~υ~~~~τ~~~~ι~~~~σ~~~~μ~~~~ó~~ ~~ε~~~~ν~~~~ó~~~~ς~~ ~~ν~~~~έ~~~~ο~~~~υ~~ ~~κ~~~~ε~~~~φ~~~~α~~~~λ~~~~α~~~~ι~~~~ο~~~~κ~~~~ρ~~~~α~~~~τ~~~~ι~~~~κ~~~~ο~~ ~~π~~~~α~~~~ρ~~~~ά~~~~σ~~~~ι~~~~τ~~~~ο~~~~υ~~, ~~τ~~~~ο~~ ~~ο~~~~π~~~~ο~~~~ί~~~~ο~~ ~~α~~~~π~~~~ο~~~~μ~~~~υ~~~~ζ~~~~ά~~ ~~α~~~~π~~~~ó~~ ~~τ~~~~η~~~~ν~~ ~~ο~~~~ύ~~~~τ~~~~ω~~~~ς~~ ~~ή~~ ~~ά~~~~λ~~~~λ~~~~ω~~~~ς~~ ~~α~~~~π~~~~ο~~~~δ~~~~υ~~~~ν~~~~α~~~~μ~~~~ω~~~~μ~~~~έ~~~~ν~~~~η~~ ~~«~~~~α~~~~γ~~~~ρ~~~~ο~~~~τ~~~~ι~~~~κ~~~~ή~~ ~~κ~~~~ο~~~~ι~~~~ν~~~~ό~~~~τ~~~~η~~~~τ~~~~α~~~~»~~ ~~τ~~~~η~~~~ν~~ ~~τ~~~~ε~~~~λ~~~~ε~~~~υ~~~~τ~~~~α~~~~ί~~~~α~~ ~~σ~~~~τ~~~~α~~~~γ~~~~ó~~~~ν~~~~α~~ ~~α~~~~ί~~~~μ~~~~α~~~~τ~~~~ο~~~~ς~~.

... Κοντολογίς, το κράτος ~~α~~~~ν~~~~α~~~~μ~~~~ε~~~~ί~~~~χ~~~~θ~~~~η~~~~κ~~~~ε~~ ~~ó~~~~ς~~ ~~μ~~~~ε~~~~σ~~~~ο~~~~λ~~~~α~~~~β~~~~η~~~~τ~~~~ή~~~~ς~~ ~~π~~~~α~~~~ρ~~~~ε~~~~ί~~~~χ~~~~ε~~ ~~τ~~~~η~~~~ν~~ ~~υ~~~~π~~~~ο~~~~σ~~~~τ~~~~ή~~~~ρ~~~~ι~~~~ξ~~~~ή~~ ~~τ~~~~ο~~ ~~σ~~~~ε~~ ~~μ~~~~ια~~ ~~ε~~~~σ~~~~π~~~~ε~~~~υ~~~~σ~~~~μ~~~~έ~~~~ν~~~~η~~ ~~α~~~~ν~~~~ά~~~~π~~~~τ~~~~υ~~~~ξ~~~~η~~ ~~ε~~~~κ~~~~εί~~~~ν~~~~ω~~~~ν~~ ~~τ~~~~ω~~~~ν~~ ~~τ~~~~ε~~~~χ~~~~ν~~~~ι~~~~κ~~~~ώ~~~~ν~~ ~~κ~~~~α~~~~ι~~ ~~ο~~~~ικ~~~~ο~~~~ν~~~~ο~~~~μ~~~~ι~~~~κ~~~~ώ~~~~ν~~ ~~μ~~~~έ~~~~σ~~~~ω~~~~ν~~ ~~π~~~~ο~~~~υ~~ ~~ή~~~~τ~~~~α~~~~ν~~ ~~τ~~~~α~~ ~~κ~~~~α~~~~τ~~~~α~~~~λ~~~~λ~~~~η~~~~λ~~~~ó~~~~τ~~~~ε~~~~ρ~~~~α~~ ~~γ~~~~ι~~~~α~~ ~~ν~~~~α~~ ~~δ~~~~ι~~~~ε~~~~ν~~~~κ~~~~ο~~~~λ~~~~ύ~~~~ν~~~~ο~~~~ν~~ ~~κ~~~~α~~~~ι~~ ~~ν~~~~α~~ ~~ε~~~~π~~~~ι~~~~τ~~~~α~~~~χ~~~~ύ~~~~ν~~~~ο~~~~ν~~ ~~τ~~~~η~~~~ν~~ ~~ε~~~~κ~~~~μ~~~~ε~~~~τ~~~~ά~~~~λ~~~~λ~~~~ε~~~~υ~~~~σ~~~~η~~ ~~τ~~~~ο~~ ~~α~~~~γ~~~~ρ~~~~ó~~~~τ~~~~η~~, ~~δ~~~~η~~~~λ~~~~α~~~~δ~~~~ή~~ ~~τ~~~~η~~~~ς~~ ~~μ~~~~ε~~~~γ~~~~α~~~~λ~~~~ύ~~~~τ~~~~ε~~~~ρ~~~~η~~~~ς~~ ~~π~~~~α~~~~ρ~~~~α~~~~γ~~~~ω~~~~γ~~~~ι~~~~κ~~~~ή~~~~ς~~ ~~δ~~~~υ~~~~ν~~~~ά~~~~μ~~~~η~~~~ς~~ ~~τ~~~~η~~~~ς~~ ~~Ρ~~~~ω~~~~σ~~~~ί~~~~α~~~~ς~~, ~~κ~~~~α~~~~ι~~ ~~γ~~~~ι~~~~α~~ ~~ν~~~~α~~ ~~π~~~~λ~~~~ο~~~~υ~~~~τ~~~~ί~~~~σ~~~~ο~~~~ν~~ ~~τ~~~~ο~~~~υ~~~~ς~~ ~~«~~~~ν~~~~έ~~~~ο~~~~υ~~~~ς~~ ~~π~~~~υ~~~~λ~~~~ó~~~~ν~~~~ε~~~~ς~~ ~~τ~~~~η~~~~ς~~ ~~κ~~~~ο~~~~ι~~~~ν~~~~ω~~~~ν~~~~ί~~~~α~~~~ς~~~~»~~.

~~Μ~~~~π~~~~ο~~~~ρ~~~~é~~ ~~κ~~~~α~~~~ν~~~~é~~~~ι~~~~ς~~ ~~μ~~~~ε~~ ~~μ~~~~ια~~ ~~μ~~~~α~~~~τ~~~~ί~~~~α~~ ~~ν~~~~α~~ ~~δ~~~~ε~~~~ι~~ ~~τ~~~~ο~~ ~~σ~~~~υ~~~~ν~~~~δ~~~~υ~~~~α~~~~σ~~~~μ~~~~ó~~ ~~α~~~~υ~~~~τ~~~~ώ~~~~ν~~ ~~τ~~~~ω~~~~ν~~ ~~ε~~~~χ~~~~θ~~~~ρ~~~~ι~~~~κ~~~~ώ~~~~ν~~ ~~δ~~~~υ~~~~ν~~~~ά~~~~μ~~~~ε~~~~ω~~~~ν~~ ~~ο~~~~ι~~ ~~ο~~~~π~~~~ο~~~~ί~~~~ε~~~~ς~~ ~~ε~~~~υ~~~~ν~~~~ο~~~~ύ~~~~ν~~ ~~κ~~~~α~~~~ι~~ ~~ε~~~~π~~~~ι~~~~σ~~~~π~~~~ε~~~~ύ~~~~δ~~~~ο~~~~ν~~ ~~τ~~~~η~~~~ν~~ ~~ε~~~~κ~~~~μ~~~~ε~~~~τ~~~~ά~~~~λ~~~~λ~~~~ε~~~~υ~~~~σ~~~~η~~ ~~τ~~~~ω~~~~ν~~ ~~α~~~~γ~~~~ρ~~~~ο~~~~τ~~~~ώ~~~~ν~~, ~~τ~~~~η~~~~ς~~ ~~μ~~~~ε~~~~γ~~~~α~~~~λ~~~~ύ~~~~τ~~~~ε~~~~ρ~~~~η~~~~ς~~ ~~π~~~~α~~~~ρ~~~~α~~~~γ~~~~ω~~~~γ~~~~ι~~~~κ~~~~ή~~~~ς~~ ~~δ~~~~υ~~~~ν~~~~ά~~~~μ~~~~η~~~~ς~~ ~~τ~~~~η~~~~ς~~ ~~Ρ~~~~ω~~~~σ~~~~ί~~~~α~~~~ς~~.

~~Μ~~~~π~~~~ο~~~~ρ~~~~é~~ ~~κ~~~~α~~~~ν~~~~é~~~~ι~~~~ς~~ ~~ν~~~~α~~ ~~δ~~~~ε~~~~ι~~ ~~μ~~~~ε~~ ~~μ~~~~ια~~ ~~μ~~~~α~~~~τ~~~~ί~~~~α~~ ~~ó~~~~τ~~~~ι~~, ~~é~~~~á~~~~ν~~ ~~δ~~~~ε~~~~ν~~ ~~υ~~~~π~~~~ά~~~~ρ~~~~ξ~~~~ε~~ ~~ι~~~~σ~~~~χ~~~~ρ~~~~ή~~ ~~α~~~~ν~~~~τ~~~~ί~~~~σ~~~~τ~~~~α~~~~σ~~~~η~~, ~~α~~~~υ~~~~τό~~~~ς~~ ~~ο~~~~σ~~~~υ~~~~ν~~~~δ~~~~υ~~~~α~~~~σ~~~~μ~~~~ó~~~~ς~~ ~~τ~~~~ω~~~~ν~~ ~~ε~~~~χ~~~~θ~~~~ρ~~~~ι~~~~κ~~~~ώ~~~~ν~~ ~~δ~~~~υ~~~~ν~~~~ά~~~~μ~~~~ε~~~~ω~~~~ν~~ ~~θ~~~~α~~ ~~π~~~~ρ~~~~ο~~~~κ~~~~α~~~~λέ~~~~σ~~~~η~~ ~~α~~~~ν~~~~α~~~~π~~~~ó~~~~φ~~~~ε~~~~ρ~~~~ε~~~~υ~~~~κ~~~~τ~~~~α~~ ~~τ~~~~η~~~~ν~~ ~~κ~~~~α~~~~τ~~~~α~~~~σ~~~~τ~~~~ρ~~~~ο~~~~φ~~~~ή~~ ~~τ~~~~η~~~~ς~~ ~~κ~~~~ο~~~~ι~~~~ν~~~~ó~~~~τ~~~~η~~~~τ~~~~α~~~~ς~~ ~~μ~~~~έ~~~~σ~~~~α~~ ~~α~~~~π~~~~ó~~ ~~τ~~~~η~~~~ν~~ ~~α~~~~π~~~~λ~~~~ή~~ ~~δ~~~~υ~~~~ν~~~~α~~~~μ~~~~ι~~~~κ~~~~ή~~ ~~τ~~~~ω~~~~ν~~ ~~π~~~~ρ~~~~ο~~~~β~~~~λ~~~~ή~~~~μ~~~~α~~~~τ~~~~ω~~~~ν~~.

Αυτή η συνεπίδραση καταστροφικών επιρροών, εφόσον δεν συντριφτεί από μια ισχυρή αντίπαλη κίνηση, θα πρέπει φυσικά να οδηγήσει στην πτώση της αγροτικής κοινότητας.

Ερωτάται όμως: Γιατί συνωμοτούν εν γνώσει τους όλες αυτές οι ομάδες συμφερόντων (συμπεριλαμβανομένων των μεγάλων βιομηχανιών οι οποίες βρίσκονται υπό την αιγίδα του κράτους) οι οποίες με την παρούσα κατάσταση της αγροτικής κοινότητας επωφελούνται τόσο πολύ, για να σκοτώσουν την κότα που τους κάνει τα χρυσά αυγά; Ακριβώς διότι νιώθουν ότι «αυτή η παρούσα κατάσταση» δεν μπορεί πλέον να διατηρηθεί, ότι κατά συνέπεια η παρούσα μέθοδος εκμετάλλευσης της αγροτικής κοινότητας ~~δεν είναι ούτε υποστηρίξιμη~~ δεν είναι πλέον της μόδας. Η αθλιότητα του καλλιεργητή έχει ήδη μεταδοθεί στη γη, η οποία γίνεται άκαρπη. Οι καλές σοδειές ~~τις οποίες μερικές φορές γεννούν από τη γη οι ευνοϊκές καιρικές συνθήκες~~ αντισταθμίζονται από λιμούς. Αντί να εξάγει δημητριακά, η Ρωσία είναι αναγκασμένη να τα εισάγει. Ο μέσος όρος των τελευταίων δέκα ετών δεν αποκάλυψε μόνο μια στάσιμη αλλά μάλλον μια οπισθοδρομική γεωργική παραγωγή. Εντέλει η Ρωσία είναι για πρώτη φορά αναγκασμένη να εισάγει, αντί να εξάγει, δημητριακά. Δεν υπάρχει πλέον χρόνος για χάσιμο. Πρέπει να τεθεί ένα τέλος σε αυτό το θέμα. Θα πρέπει να ανασυγκροτήσει κανείς τη λιγότερο ή περισσότερο εύπορη μειοψηφία των αγροτών σε μια αγροτική μεσαία τάξη και να μετατρέψει την πλειονότητά τους σε κοινούς προλετάριους ~~σε μισθωτούς εργάτες~~. Για το σκοπό αυτό, οι υποστηρικτές των «νέων πυλώνων της κοινωνίας» χαρακτηρίζουν τις πληγές που οι ίδιοι έχουν προκαλέσει στην κοινότητα φυσικά συμπτώματα της γεροντικής αδυναμίας της.

Εάν παραβλέψει κανείς την αθλιότητα η οποία προς το παρόν βαραίνει τη ρωσική κοινότητα χωριού, και εξετάσει μόνο τη μορφή της συγκρότησης και το ιστορικό περιβάλλον της, είναι με την πρώτη ματιά προφανές ότι ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά της, η κοινοτική ιδιοκτησία του εδάφους, αποτελεί το φυσικό θεμέλιο για τη συλλογική παραγωγή και ιδιοποίηση. Επιπλέον, η εξοικείωση του Ρώσου αγρότη με τις σχέσεις του αρετέλ θα του διευκόλυνε τη μετάβαση από την επιμερισμένη στη συλλογική διαχείριση, την οποία [εξάλλου] εφαρμόζει ήδη σε συγκεκριμένο βαθμό στους αδιαίρετους λειμώνες, στις αρδευτικές και σε άλλες εργασίες γενικού συμφέροντος. Για να μπορέσει όμως η συλλογική εργασία να αντικαταστήσει την επιμερισμένη διαχείριση – την πηγή της ιδιωτικής ιδιοποίησης – στην καθαυτό αγροκαλλιέργεια, δύο πράγματα είναι αναγκαία: η οικονομική ανάγκη για μια τέτοια μετατροπή και οι υλικές προϋποθέσεις για την εφαρμογή της.

Αναφορικά με την οικονομική ανάγκη, θα γινόταν αμέσως αισθητή στην «αγροτική κοινότητα» από τη στιγμή που αυτή θα είχε τεθεί σε ομαλές συνθήκες, δηλαδή από τη στιγμή που θα απομακρύνονταν τα βάρη που της έχουν τεθεί και το έδαφος που καλλιεργείται από την ίδια θα είχε αποκτήσει κανονική έκταση. Έχει παρόλθι η περίοδος όπου η ρωσική γεωργία χρειαζόταν μόνο το έδαφος [αφενός] και τον μι-

κροκαλλιεργητή [αφετέρου] που ήταν εξοπλισμένος με περισσότερο ή λιγότερο πρωτόγονα εργαλεία και η αποδοτικότητα του εδάφους... Η περίοδος δε αυτή έχει παρέλθει ταχύτερα, καθώς η καταπίεση του αγρότη εξαντλεί το χωράφι του και το καθιστά άγονο. Χρειάζεται τώρα τη συνεταιριστική εργασία που είναι οργανωμένη σε μεγάλη κλίμακα. Άλλωστε, ο αγρότης που δεν διαθέτει τα στοιχειώδη μέσα για την καλλιέργεια 2 ή 3 ντεσιατίνων θα ήταν τάχα σε καλύτερη θέση με ένα δεκαπλάσιο αριθμό ντεσιατίνων⁶;

Από πού όμως να λάβει κανείς τον εξοπλισμό, το λίπασμα, τις αγρονομικές μεθόδους κ.λπ., όλα τα μέσα που είναι απαραίτητα για τη συλλογική εργασία; Εδώ ακριβώς βασίζεται η μεγάλη ανωτερότητα της ρωσικής «αγροτικής κοινότητας» πάνω από τις αρχαϊκές κοινότητες του ίδιου τύπου. Είναι η μοναδική που επιβίωσε στην Ευρώπη σε μεγάλο, εθνικό επίπεδο. Βρίσκεται συνεπώς σε ένα ιστορικό περιβάλλον, όπου η συγχρονία με την κεφαλαιοκρατική παραγωγή της παρέχει όλες τις προϋποθέσεις για τη συλλογική εργασία. Μπορεί να ιδιοποιηθεί όλα τα θετικά επιτεύγματα που έχουν δημιουργηθεί από το κεφαλαιοκρατικό σύστημα χωρίς να χρειάζεται να διέλθει από τον Καυδιανό ζυγό. Η φυσιολογική ιδιοσυστασία του ρωσικού εδάφους είναι ιδιαίτερα πρόσφορη για μια αγροκαλλιέργεια που ασκείται με τη βοήθεια μηχανών, που είναι οργανωμένη σε μεγάλη κλίμακα και στα χέρια και βασίζεται σε συνεταιριστική εργασία. Όσον αφορά τα αρχικά κόστη εγκατάστασης – κόστη πνευματικά και υλικά –, η ρωσική κοινωνία τα οφείλει στην «αγροτική κοινότητα», εις βάρος της οποίας έχει επί μακρόν ζήσει και στην οποία πρέπει να αναζητήσει το «στοιχείο της αναγέννησής» της.

Η καλύτερη απόδειξη ότι η ανάπτυξη της «αγροτικής κοινότητας» αντιστοιχεί στην ιστορική πορεία της εποχής μας είναι η ολέθρια κρίση η οποία διέπει την κεφαλαιοκρατική παραγωγή στις ευρωπαϊκές και αμερικανικές χώρες, στις οποίες είχε απολαύσει τη μεγαλύτερη άνοδο, μια κρίση η οποία θα λήξει με την κατάργηση της κεφαλαιοκρατίας [και] με την επιστροφή της σύγχρονης κοινωνίας σε μια ανώτερη μορφή του αρχαιότερου τύπου – της συλλογικής παραγωγής και ιδιοποίησης.

Μια και τόσες πολλές διαφορετικές ομάδες συμφερόντων, και ιδιαίτερα εκείνες των «νέων πυλώνων της κοινωνίας» οι οποίοι θεμελιώθηκαν υπό την καλοπροαίρετη κυριαρχία του Αλεξάνδρου Β', επωφελούνται σε τέτοιο βαθμό από την παρούσα κατάσταση της «αγροτικής κοινότητας», γιατί συνωμοτούν εν γνώσει τους για να προκαλέσουν το θάνατό της; Γιατί χαρακτηρίζουν οι υποστηρικτές τους τις πληγές που οι ίδιοι έχουν προκαλέσει ως ακαταμάχητες αποδείξεις της φυσικής αστάθειας της; Γιατί θέλουν να σφάξουν την κότα με τα χρυσά αυγά;

Απλώς διότι τα οικονομικά δεδομένα, η ανάλυση των οποίων θα μας πήγαινε εδώ μακριά, έχουν αποκαλύψει το μυστικό ότι η παρούσα κατάσταση της κοινότητας δεν

6. Η ντεσιατίνα είναι μονάδα μέτρησης επιφάνειας και αντιστοιχεί περίπου σε δέκα στρέμματα.

μπορεί πλέον να διατηρηθεί, και ότι ήδη μέσα από την αναγκαστική πορεία των πραγμάτων σύντομα δεν θα είναι πλέον της μόδας ο υφιστάμενος τρόπος εκμετάλλευσης των λαϊκών μαζών. Είναι αναγκαίο λοιπόν κάτι νέο, και αυτό το νέο που υποδηλώνεται μέσα από τις πλέον διαφορετικές μορφές καταλήγει διαρκώς στο εξής: κατάργηση της κοινοτικής ιδιοκτησίας, ανασυγκρότηση τής λιγότερο ή περισσότερο εύπορης μειοψηφίας των αγροτών ως αγροτική μεσαία τάξη και μετατροπή της μεγάλης πλειονότητας των αγροτών σε κοινούς προλετάριους [proletaires sans phrase].

Δεν μπορεί κανείς να κρύψει από τον εαυτό του ότι Από τη μία πλευρά η «αγροτική κοινότητα» έχει ήδη φτάσει μέχρι το χείλος της καταστροφής, και από την άλλη πλευρά παραμονεύει μία ισχυρή ομάδα συνωμοτών για να της δώσει τη χαριστική βολή. Για να σωθεί η ρωσική κοινότητα είναι αναγκαία η ρωσική επανάσταση. Άλλωστε, οι πολιτικοί και κοινωνικοί εξουσιαστές κάνουν ό,τι καλύτερο μπορούν, για να προετοιμάσουν τις μάζες για μια τέτοια καταστροφή.

Η δε ιστορική κατάσταση της ρωσικής «αγροτικής κοινότητας» δεν έχει όμοιο της! Ως μοναδική στην Ευρώπη δεν διατηρήθηκε απλώς με τη μορφή ερειπίων, όπως εκείνες οι σπάνιες και αξιοθαύμαστες μικρογραφίες, εκείνα τα υπολείμματα του αρχαϊκού τύπου, όπως τα απαντούσε κανείς μέχρι πρόσφατα στη Δύση, αλλά επεκτάθηκε ως οιοσδήποτε κυρίαρχη μορφή του λαϊκού βίου και πάνω σε μια τεράστια αυτοκρατορία. Ενώ με την κοινοτική ιδιοκτησία του εδάφους κατέχει το φυσικό θεμέλιο για τη συλλογική ιδιοποίηση, το ιστορικό περιβάλλον, η συγχρονία με την κεφαλαιοκρατική παραγωγή, της προσφέρει όλους τους έτοιμους όρους τής από κοινού εργασίας σε μεγάλη κλίμακα. Είναι συνεπώς σε θέση να ιδιοποιηθεί τα θετικά επιτεύγματα του κεφαλαιοκρατικού συστήματος χωρίς να χρειάζεται να διέλθει από τον Καντιανό ζυγό του. Μπορεί να αντικαταστήσει την κατακερματισμένη αγροκαλλιέργεια με μια καλλιέργεια μεγάλων επιφανειών που θα λειτουργεί με μηχανές, κάτι για το οποίο σχεδόν προκαλεί η φυσιολογική ιδιοσυστασία του ρωσικού εδάφους. Μπορεί λοιπόν να γίνει η άμεση αφετηρία του οικονομικού συστήματος προς το οποίο τείνει η σύγχρονη κοινωνία, και να ξεκινήσει ένα νέο βίο χωρίς να καταστραφεί η ίδια. Αντιθέτως, θα έπρεπε κανείς να ξεκινήσει τοποθετώντας τη σε ομαλή θέση...

Απέναντί της όμως ορθώνεται η γαιοκτησία, η οποία κρατά στα χέρια της σχεδόν το ήμισυ του εδάφους, και μάλιστα το καλύτερο τμήμα, χωρίς καν να μιλήσουμε για τα κρατικά κτήματα. Ακριβώς γι' αυτό το λόγο συναρμόζεται η διατήρηση της «αγροτικής κοινότητας» στην περαιτέρω εξέλιξή της με τη γενικότερη κίνηση της ρωσικής κοινωνίας, η παλιγγενεσία της οποίας μόνο με αυτό το τμήμα μπορεί να εξαγοραστεί.

Απόμνημα από Αλλά κι από καθαρά οικονομική σκοπιά η Ρωσία μπορεί να εξέλθει από το αδιέξοδο⁷ στο οποίο βρίσκεται η γεωργία της μόνο μέσα από την ανάπτυξη

7. Η λέξη «αδιέξοδο» αποτελεί πρόταση του Ριαζάνοβ, με την οποία συμφωνούν και οι επιμελητές των MEGA, καθώς σε αυτό το σημείο το χειρόγραφο είναι δυσανάγνωστο.

της αγροτικής κοινότητας· θα επρόκειτο για μια μάταιη προσπάθεια εάν ήθελε να ξεφύγει διαμέσου της εισαγωγής της αγγλικής κεφαλαιοκρατικής αγρομισθωτικής σχέσης, καθώς το σύνολο όλων οι γεωργικοί όροι της χώρας αντίκεινται σε κάτι τέτοιο.

Έτσι, μόνο μια γενική εξέγερση μπορεί να σπάσει την απομόνωση της «αγροτικής κοινότητας», την έλλειψη επαφής μεταξύ του βίου μιας κοινότητας με εκείνους των άλλων, κοντολογίς, τον τοπικά δεσμευμένο μικρόκοσμο της ύπαιθξης της, η οποία απαγορεύει κάθε ιστορική πρωτοβουλία.

Κατερχόμενος από τη θεωρία στην πραγματικότητα, κανείς δεν μπορεί να αποκορύψει το γεγονός ότι η ρωσική κοινότητα αντιμετωπίζει σήμερα μια συνωμοσία ισχυρών δυνάμεων και συμφερόντων. Το κράτος όχι μόνο την έχει υπαγάγει σε αιατάταυστη εμετάλλευση, αλλά έχει επίσης προωθήσει, εις βάρος των χωρικών, την εγκατάσταση ενός ιδιαίτερου τμήματος του κεφαλαιοκρατικού συστήματος — χρηματιστήριο, τράπεζα, σιδηρόδρομοι, εμπόριο ...

Για να μπορέσει να αναπτυχθεί κανείς θα πρέπει προπάντων να ζει, και δεν αποτελεί μυστικό για κανέναν ότι προς το παρόν ο βίος της «αγροτικής κοινότητας» απειλείται⁸.

Εκτός από κάθε δράση ενός εχθρικού περιβάλλοντος, η βαθμιαία ανάπτυξη, η αύξηση της κινητής περιουσίας που δεν ανήκει στην κοινότητα αλλά στα ατομικά μέλη της, όπως για παράδειγμα τα κτήνη, και δεν θα πρέπει να ξεχνάμε τα κινητά αγαθά στα χέρια των επιμέρους μελών, όπως ο πλούτος σε κτήνη, αλλά μερικές φορές ακόμη και σε δουλοπάροικους ή δούλους... Ο όλο και πιο τονισμένος ρόλος που παίζει το κινητό στοιχείο στην αγροτική οικονομία, μια τέτοια συσσώρευση μπορεί μόνο να χρησιμεύσει στη διάλυση... Εκτός από την αντίδραση κάθε άλλου επιβλαβούς στοιχείου, ενός εχθρικού περιβάλλοντος, η βαθμιαία ανάπτυξη της περιουσίας στα χέρια επιμέρους οικογενειών, για παράδειγμα ο πλούτος τους σε κτήνη, και ορισμένες φορές ακόμη και σε δούλους ή δουλοπάροικους, αυτή η ιδιωτική συσσώρευση είναι μακροπρόθεσμα από μόνη της ικανή να επιδράσει αποσπαστικά στην πρωτόγονη οικονομική και κοινωνική ισότητα, και να προωθήσει στην ίδια την καρδιά της κοινότητας μια σύγκρουση συμφερόντων η οποία διαρρηγνύει την κοινοτική ιδιοκτησία, πρώτα των καλλιεργήσιμων γαιών και τέλος των δρυμών, των λειμώνων, των χειρότοπων κ.λπ., αφού τα έχει ήδη μετατρέψει σε κοινοτικά εξαρτήματα της ατομικής ιδιοκτησίας.

4) Η ιστορία της παρακμής των αγχέγονων κοινοτήτων μένει ακόμη να γραφτεί (θα διέπραττε κανείς σφάλμα εάν ήθελε να τις αντιμετωπίσει αδιαφοροποίητα· ακριβώς όπως και στους γεωλογικούς σχηματισμούς υπάρχουν και στους ιστορικούς σχηματισμούς ολόκληρες σειρές πρωτογενών, δευτερογενών, τριτογενών κ.λπ. τύπων). Μέχρι τώρα αυτό που έχει επιτευχθεί είναι απλώς κάποιες ισχνές σκιαγραφίες. Σε κάθε περίπτωση όμως η έρευνα έχει προχωρήσει αρκετά, ώστε να μπορεί να

8. Το υπόλοιπο τμήμα του χειρογράφου δύσκολα ανασυγκροτείται.

επιβεβαιώσει: α) ότι η ικανότητα επιβίωσης των αγχέγονων κοινοτήτων ήταν ασύγκριτα μεγαλύτερη από εκείνη των σημιτικών, ελληνικών, ρωμαϊκών κ.λπ. κοινωνιών και a fortiori [κατά πολύ περισσότερο] από εκείνη των σύγχρονων κεφαλαιοκρατικών κοινωνιών· β) ότι οι αιτίες της παρακμής τους προέρχονται από τις οικονομικές συνθήκες οι οποίες τις εμπόδισαν να υπερβούν ένα συγκεκριμένο επίπεδο ανάπτυξης, σε ιστορικά δε περιβάλλοντα τα οποία δεν συμπίπτουν διόλου με το ιστορικό περιβάλλον της σημερινής ρωσικής αγροτικής κοινότητας.

Θρισμένοι αστοί συγγραφείς, κυρίως αγγλικής καταγωγής, όπως, για παράδειγμα, ο σερ Χένρυ Μέιν, επιδιώκουν πάνω από όλα να επιδείξουν την ανωτερότητα και να εξυμνήσουν την κοινωνία του κεφαλαιοκρατικού συστήματος. Άνθρωποι ερωτευμένοι με αυτό το σύστημα, ανίκανοι να καταλάβουν [...]

Κατά την ανάγνωση των ιστοριών των αγχέγονων κοινοτήτων οι οποίες έχουν γραφτεί από αστούς πρέπει κανείς να είναι καχύποπτος. Δεν διστάζουν ~~μπροστά σε τίποτε~~ ούτε καν μπροστά σε παραχαράξεις. Ο σερ Χένρυ Μέιν, για παράδειγμα, ο οποίος ήταν ένθερμος συνεργάτης της αγγλικής κυβέρνησης στην από πλευράς της βίαιη καταστροφή των ινδικών κοινοτήτων, μας διαβεβαιώνει υποκριτικά ότι όλες οι ευγενείς προσπάθειες της κυβέρνησης να διατηρήσει αυτές τις κοινότητες προσέκρουσαν στην αυθόρμητη βία των οικονομικών νόμων!

5) Γνωρίζετε πολύ καλά ότι σήμερα η ίδια η ύπαρξη της ρωσικής κοινότητας απειλείται από μια συνωμοσία ισχυρών συμφερόντων. Υπερφροτωμένη από κρατικές απαιτήσεις εισφορών, υποκείμενη σε δόλια εκμετάλλευση από τους επιδράμοντες κεφαλαιοκράτες, εμπόρους κ.λπ. και από τους «ιδιοκτήτες» του εδάφους, υπονομεύεται επίσης από τους τοκογλύφους του χωριού και από τη σύγκρουση συμφερόντων που έχει ξεσπάσει στο κέντρο της, η οποία προκαλείται από την κατάσταση στην οποία έχει τεθεί.

Για να απαλλοτριώσει κανείς τους αγρότες δεν χρειάζεται να τους καταδιώξει από τα χωράφια τους, όπως έχει συμβεί στην Αγγλία και αλλού· ούτε και χρειάζεται να καταργήσει την κοινοτική ιδιοκτησία με ουκάζιο. Αντιθέτως: Πηγαίνετε απλά και πάρτε από τους αγρότες το προϊόν της γεωργικής εργασίας τους πάνω από ένα συγκεκριμένο μέτρο και τότε δεν θα τα καταφέρετε, με όλους τους χωροφύλακες και με όλο το στρατό σας, να τους δεσμεύσετε στα χωράφια τους! Στα τελευταία έτη της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας οι δέκαρχοι της επαρχίας –μεγάλοι γαιοκτήμονες– έφευγαν από τα σπίτια τους, εγκατέλειπαν τα χωράφια τους, πουλούσαν μάλιστα τον εαυτό τους ως δούλο, και όλα αυτά για να απελευθερωθούν από μια ιδιοκτησία η οποία είχε καταλήξει να είναι επίσημη πρόφαση για την ανελέητη και άσπλαχνη καταπίεσή τους. Την ίδια περίοδο που η κοινότητα αιμορραγεί και βασανίζεται, όπου η γη της καθίσταται άκαρπη και απομυξείται, οι κονδυλογλείφτες λακέςδες των «νέων πυλώνων της κοινωνίας» χαρακτηρίζουν ειρωνικά τις πληγές που οι ίδιοι έχουν επιφέρει ως συμπτώματα της φυσικής αδυναμίας της, υποστηρίζοντας ότι θα πεθά-

νει από φυσικό θάνατο και ότι θα ήταν καλό να συντομεύσει κανείς το ρόγχο της. Δεν πρόκειται εδώ πλέον για ένα πρόβλημα που πρέπει να λυθεί· πρόκειται απλώς για έναν εχθρό που πρέπει να συντριβεί. Δεν είναι συνεπώς πλέον ένα θεωρητικό πρόβλημα· είναι ένα ζήτημα που πρέπει να λυθεί, είναι ένας εχθρός που πρέπει να καταπολεμηθεί. Για να σωθεί η ρωσική κοινότητα, είναι αναγκαία η ρωσική επανάσταση. Εξάλλου, η ρωσική κυβέρνηση και οι «νέοι πυλώνες της κοινωνίας» κάνουν ό,τι καλύτερο μπορούν, για να προετοιμάσουν τις μάζες για μια τέτοια καταστροφή. Εάν η επανάσταση πραγματοποιηθεί την κατάλληλη στιγμή, εάν συγκεντρώσει όλες τις δυνάμεις της ~~εάν το νοήμον τμήμα της ρωσικής κοινωνίας, εάν η ρωσική διάνοηση συγκεντρώσει όλες τις δυνάμεις της χώρας~~ για να διασφαλίσει την ελεύθερη ανάπτυξη της αγροτικής κοινότητας, αυτή η τελευταία θα αναδειχθεί σύντομα σαν ένα στοιχείο αναγέννησης της ρωσικής κοινωνίας, σαν στοιχείο ανωτερότητας απέναντι στις χώρες που είναι υποδουλωμένες στο κεφαλαιοκρατικό καθεστώς.

[Δεύτερο προσχέδιο]

1. Στο Κεφάλαιο έχω δείξει ότι ο μετασχηματισμός η μεταμόρφωση της φεουδαλικής παραγωγής στην κεφαλαιοκρατική παραγωγή είχε ως αφετηρία την απαλλοτρίωση του παραγωγού, και ιδιαίτερα ότι το θεμέλιο της συνολικής αυτής εξέλιξης είναι η απαλλοτρίωση των αγροτών (σ. 315, της γαλλικής έκδοσης). Συνεχίζω: «Αυτή (η απαλλοτρίωση των αγροτών) επιτελέστηκε για πρώτη φορά με ριζικό τρόπο στην Αγγλία... όλες οι άλλες χώρες της Δυτικής Ευρώπης διατρέχουν την ίδια κίνηση» (ό.π.).

Έτσι, ~~γράφοντας αυτές τις σελίδες έχω περιορίσει ρητά την εν λόγω ανάπτυξη~~ τον «ιστορικά αναπόφευκτο» χαρακτήρα αυτής της κίνησης στις «χώρες της Δυτικής Ευρώπης». Και για να μην αφήσω την παραμικρή αμφιβολία για τις σκέψεις μου, λέω στη σ. 341:

«Η ατομική ιδιοκτησία, ως αντίθεση προς την κοινωνική, συλλογική ιδιοκτησία, υπάρχει μόνο εκεί όπου... οι εξωτερικοί όροι της εργασίας ανήκουν σε ιδιώτες. Αναλόγως εάν αυτοί οι ιδιώτες είναι εργάτες ή μη εργάτες, έχει και η ατομική ιδιοκτησία διαφορετικό χαρακτήρα».

Η διαδικασία λοιπόν, την οποία έχω ~~περιγράψει~~ αναλύσει, έχει αντικαταστήσει μια μορφή της ατομικής και κατακερματισμένης ιδιοκτησίας των εργαζομένων = την κεφαλαιοκρατική ιδιοκτησία⁹ μίας άκρως ευάριθμης μειονότητας (ό.π., σ. 342), έχει αντικαταστήσει ένα είδος ιδιοκτησίας με ένα άλλο. Πώς θα συσχετιστούν θα μπο-

9. Η αρχική διατύπωση αυτής της διορθωμένης πρότασης έχει ως εξής: Έτσι, η διαδικασία για την οποία κάνω λόγο, ενίοτε μετασχηματίζει την ατομική, κατακερματισμένη ιδιοκτησία – σε κεφαλαιοκρατική ιδιοκτησία, μετασχηματίζει ένα είδος ατομικής ιδιοκτησίας σε ένα άλλο.

ρούσε να συσχετιστεί αυτό με τη Ρωσία, όπου το έδαφος δεν είναι «ατομική ιδιοκτησία» του καλλιεργητή και ουδέποτε ήταν κάτι τέτοιο; Σε κάθε περίπτωση, εκείνοι που πιστεύουν ότι η διάλυση της κοινοτικής ιδιοκτησίας είναι μία ιστορική αναγκαιότητα στη Ρωσία, δεν μπορούν σε καμία περίπτωση να αποδείξουν αυτή την αναγκαιότητα από την παράθεσή μου της μοιραίας πορείας των πραγμάτων στη Δυτική Ευρώπη. Αντιθέτως, θα πρέπει να παραθέσουν νέα επιχειρήματα, εντελώς ανεξάρτητα από την πορεία που περιέγραψα. Το μοναδικό πράγμα που μπορούν να μάθουν από εμένα είναι το εξής: Το μοναδικό συμπέρασμα συνελώς που θα μπορούσατε να διατυπώσετε από την πορεία των γεγονότων στη Δύση είναι το εξής: Για να εδραιωθεί η κεφαλαιοκρατική παραγωγή στη Ρωσία, θα έπρεπε να ξεκινήσει κανείς με την κατάργηση της κοινοτικής ιδιοκτησίας και με την απαλλοτρίωση των αγροτών, δηλαδή της μεγάλης μάζας του λαού. Αυτή άλλωστε είναι και η επιθυμία των Ρώσων φιλελεύθερων, οι οποίοι θέλουν να εισαγάγουν την κεφαλαιοκρατική παραγωγή και συνεπώς να μετατρέψουν τη μεγάλη μάζα των αγροτών σε απλούς μισθωτούς εργάτες αυτή η επιθυμία όμως αποδεικνύεται άραγε πιο θεμελιωμένη από την επιθυμία της Αικατερίνης Β' να εμβολιάσει να μεταφτυώσει τη συντεχνιακή οργάνωση της μεσαιωνικής Δύσης σε ρωσικό έδαφος;

Εφόσον η γη στα χέρια των Ρώσων καλλιεργητών είναι η κοινοτική ιδιοκτησία τους και δεν υπήρξε ποτέ ως ατομική ιδιοκτησία [...]

Στη Ρωσία, όπου η γη δεν είναι και ποτέ δεν ήταν η «ατομική ιδιοκτησία» του αγρότη ο μετασχηματισμός η μεταμόρφωση αυτής μιας τέτοιας ατομικής ιδιοκτησίας σε κεφαλαιοκρατική ιδιοκτησία δεν έχει κανένα νόημα είναι αδύνατη είναι συνεπώς εκτός συζήτησης. Το μοναδικό συμπέρασμα που μπορεί να διατυπωθεί είναι ότι [...] Αυτό που μπορεί να διαπιστωθεί από τα δεδομένα της Δύσης [...] Εάν κανείς θέλει να αντλήσει κάποια ένδειξη κάποιο μάθημα από τα δεδομένα της Δύσης [...]

Ακόμη και ο πιο απλοϊκός παρατηρητής δεν θα μπορούσε να αρνηθεί ότι πρόκειται για δύο διαφορετικές περιπτώσεις. Σε κάθε περίπτωση η διαδικασία στη Δύση

για το 1) Έτσι η διαδικασία που έχω αναλύσει η απαλλοτρίωση των αγροτών στη Δύση χρησίμευσε για τη «μετατροπή της ατομικής και κατακεραματισμένης ιδιοκτησίας των εργαζόμενων» στη συγκεντρωμένη ατομική ιδιοκτησία των κεφαλαιοκρατών. Αλλά αυτό ήταν πάντα η αντικατάσταση μιας μορφής ατομικής ιδιοκτησίας από μια άλλη μορφή ατομικής ιδιοκτησίας. Πώς λοιπόν θα μπορούσε να εφαρμοστεί η ίδια διαδικασία στο ρωσικό έδαφος στους Ρώσους καλλιεργητές, η γη των οποίων δεν είναι και ουδέποτε ήταν... η εδαφική ιδιοκτησία των οποίων παρέμενε πάντα «κοινοτική» και δεν υπήρξε ποτέ «ατομική»; Η ίδια ιστορική διαδικασία την οποία έχω αναλύσει, έτσι όπως πραγματοποιήθηκε στη Δύση... Αντιθέτως, στη Ρωσία θα επρόκειτο για την τοποθέτηση της κεφαλαιοκρατικής ιδιοκτησίας στη θέση της κομμουνιστικής ιδιοκτησίας των καλλιεργητών της γης, μία διαδικασία η οποία προφανώς θα ήταν αρετά [...].

2) Από την ιστορική σκοπιά υπάρχει μόνο ένα σοβαρό επιχείρημα υπέρ της αναπόφευκτης *διάλυσης* της ρωσικής κομμουνιστικής ιδιοκτησίας. Είναι το εξής: Η κομμουνιστική ιδιοκτησία υπήρχε παντού στη Δυτική Ευρώπη, και παντού εξαφανίστηκε με την κοινωνική πρόοδο. Γιατί να ξεφύγει από το ίδιο πεπρωμένο αποκλειστικά στη Ρωσία;

Σίγουρα! Εάν η κεφαλαιοκρατική παραγωγή πρέπει να εγκαθιδρύσει την κυριαρχία της στη Ρωσία, θα πρέπει η μεγάλη πλειονότητα των αγροτών, δηλαδή του ρωσικού λαού, να μετατραπεί σε μισθωτούς εργάτες και συνεπώς να απαλλοτριωθεί μέσα από την προηγούμενη κατάργηση της κομμουνιστικής ιδιοκτησίας τους. Σε κάθε περίπτωση όμως η περίπτωση του δεικασμένου της Δύσης δεν θα αποδείκνυε εδώ τίποτε! ~~για τον «ιστορικά αναπόφευκτο» χαρακτήρα αυτής της διαδικασίας.~~

2) Οι Ρώσοι «μαρξιστές» για τους οποίους μιλάτε μου είναι εντελώς άγνωστοι. Οι Ρώσοι με τους οποίους έχω προσωπική επαφή έχουν εξ όσων γνωρίζω εντελώς αντίθετες απόψεις.

3) Από ιστορική σκοπιά το μοναδικό σοβαρό επιχείρημα ~~που μπορεί να χρησιμοποιηθεί~~ υπέρ της *αναπόφευκτης διάλυσης* της κοινής ιδιοκτησίας στη Ρωσία είναι το εξής: Η κοινοτική ιδιοκτησία υπήρχε παντού στη Δυτική Ευρώπη, και εξαφανίστηκε παντού με την κοινωνική πρόοδο ~~γιατί θα πρέπει να είναι διαφορετικό το πεπρωμένο της στη Ρωσία;~~ πώς θα μπορούσε να ξεφύγει από το ίδιο πεπρωμένο στη Ρωσία;

Εν πρώτοις, στη Δυτική Ευρώπη η παρακμή της κοινοτικής ιδιοκτησίας ~~και η εμφάνιση~~ και η γέννηση της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής χωρίζονται από ένα τεράστιο χρονικό διάστημα ~~από τον~~, το οποίο περιλαμβάνει μια ολόκληρη σειρά από επάλληλες οικονομικές επαναστάσεις και εξελίξεις. ~~Ο θάνατος της κοινοτικής ιδιοκτησίας δεν γέννησε την κεφαλαιοκρατική παραγωγή~~ εκ των οποίων η κεφαλαιοκρατική παραγωγή είναι απλώς ~~η τελευταία~~ η νεότερη. Από τη μια πλευρά έχει αναπτύξει έξοχα τις κοινωνικές παραγωγικές δυνάμεις, από την άλλη πλευρά όμως, έχει αναδείξει ~~τον μεταβατικό χαρακτήρα της~~ τη δική της ασυμβατότητα με τις δυνάμεις που η ίδια γέννησε. Η ιστορία της δεν είναι τίποτε άλλο από μια ιστορία ανταγωνισμών, κρίσεων, συγκρούσεων και καταστροφών. Εντέλει έχει αποκαλύψει σε όλο τον κόσμο, με εξαίρεση εκείνους που είναι τυφλωμένοι λόγω των συμφερόντων τους, τον καθαρά μεταβατικό χαρακτήρα της. Οι λαοί στην Ευρώπη και στην ~~Ηνωμένες Πολιτείες της~~ Αμερική, στους οποίους έλαβε τη μεγαλύτερη άνοδο, αγωνίζονται να σπάσουν τις αλυσίδες τους, επιδιώκοντας να αντικαταστήσουν την κεφαλαιοκρατική παραγωγή με τη συνεταιριστική παραγωγή, και την κεφαλαιοκρατική ιδιοκτησία με μια ~~ανώτερη μορφή~~ του αρχαϊκού τύπου ιδιοκτησίας, δηλαδή με τη ~~συνολική~~ κομμουνιστική ιδιοκτησία.

Εάν η Ρωσία ήταν απομονωμένη από τον κόσμο, θα έπρεπε να διαμορφώσει εξ ιδίων τα οικονομικά επιτεύγματα τα οποία η Δυτική Ευρώπη απέκτησε μόνο επειδή

διήλθε από μακρά σειρά εξελίξεων, από την ύπαρξη των αρχέγονων κοινοτήτων της μέχρι τη σημερινή κατάστασή της. Τότε, τουλάχιστον για τη δική μου προοπτική, δεν θα υπήρχε καμία αμφιβολία ότι οι κοινότητες της θα ήταν αναπόδραστα καταδικασμένες σε παρακμή με την ανάπτυξη της ρωσικής κοινωνίας. Αλλά η θέση της ρωσικής κοινότητας είναι εντελώς διαφορετική από τη θέση των αρχέγονων κοινοτήτων της Δύσης της Δυτικής Ευρώπης. Η Ρωσία είναι η μοναδική χώρα στην Ευρώπη όπου η κοινοτική ιδιοκτησία έχει διατηρηθεί σε μεγάλο, εθνικό επίπεδο, αλλά ταυτόχρονα η Ρωσία υπάρχει σε ένα σύγχρονο ιστορικό περιβάλλον, είναι σύγχρονη με μια ανώτερη καλλιέργεια, συνδέεται με τη διεθνή αγορά στην οποία κυριαρχεί η κεφαλαιοκρατική παραγωγή. Είναι λοιπόν η κεφαλαιοκρατική παραγωγή εκείνη που της επιτρέπει να επιτυγχάνει αποτελέσματα χωρίς να χρειαστεί να διέλθει [...] Ιδιοποιούμενη συνελπώς τα θετικά επιτεύγματα αυτού του τρόπου παραγωγής, είναι σε θέση να αναπτύξει και να μετασχηματίσει την ακόμη αρχαϊκή μορφή της κοινότητας χωριού, αντί να την καταστρέψει. (Σημειώνω εν παρόδω ότι η μορφή της κομμουνιστικής ιδιοκτησίας στη Ρωσία είναι η πιο σύγχρονη μορφή του αρχαϊκού τύπου, ο οποίος με τη σειρά του έχει διέλθει από ολόκληρη σειρά εξελίξεων). Σε περίπτωση που οι υμνητές του κεφαλαιοκρατικού συστήματος στη Ρωσία αρνούνται τη δυνατότητα ενός τέτοιου συνδυασμού, τότε ας αποδείξουν ότι η Ρωσία, για να χρησιμοποιήσει τις μηχανές, ήταν αναγκασμένη να διέλθει από την περίοδο επώασης της εκμηχανισμένης παραγωγής! Ας μου αποδείξουν πώς, ας πούμε, κατάφεραν σε λίγες ημέρες να εισαγάγουν στη χώρα τους το μηχανισμό συναλλαγών (τράπεζες, πιστωτικές εταιρείες κ.λπ.), η διαμόρφωση του οποίου κόστισε αιώνες στη Δύση.

Αν και το κεφαλαιοκρατικό σύστημα στη Δύση είναι σε άνοδη, πλησιάζει ο καιρός όπου θα είναι μόνο ένα κοινωνικό καθεστώς μια οπισθοδρομική μορφή ένας ακόμη «αρχαϊκός» σχηματισμός, οι Ρώσοι υμνητές του...

4) Αυτό που απειλεί το βίο της ρωσικής κοινότητας δεν είναι ούτε κάτι το ιστορικά αναπόφευκτο, ούτε μια θεωρία: είναι η καταπίεση από την πλευρά του κράτους και η εκμετάλλευση από τους κεφαλαιοκράτες παρείσακτους, οι οποίοι έχουν αποκτήσει δύναμη μέσα από το ίδιο κράτος εις βάρος και από την τσέπη των αγροτών.

5) Ο αρχαϊκός ή πρωτογενής σχηματισμός του πλανήτη μας περιέχει μια σειρά στρωμάτων διαφορετικής ηλικίας, τα οποία βρίσκονται το ένα επάνω στο άλλο· με τον ίδιο τρόπο ο αρχαϊκός σχηματισμός της κοινωνίας μάς αποκαλύπτει σειρά διαφορετικών τύπων, οι οποίοι σχηματίζουν συνολικά μια ανερχόμενη σειρά οι οποίοι χαρακτηρίζουν διαφορετικές, επάλληλες περιόδους. Η ρωσική αγροτική κοινότητα ανήκει στον νεότερο τύπο αυτής της αλυσίδας. Ο αγρότης κατέχει εδώ ήδη ως ατομική ιδιοκτησία την κατοικία στην οποία κατοικεί, καθώς και τον αντίστοιχο κήπο. Εδώ έχουμε το πρώτο διαλυτικό στοιχείο της αρχαϊκής μορφής, το οποίο ήταν άγνωστο στους παλαιότερους τύπους και το οποίο μπορεί να χρησιμεύσει ως μετάβαση από την αρχαϊκή μορφή στο... Από την άλλη πλευρά, όλοι αυτοί οι τύποι βα-

σίζονται σε σχέσεις αιματικής συγγένειας μεταξύ των μελών της κοινότητας, ενώ ο τύπος στον οποίο ανήκει η ρωσική κοινότητα, είναι απελευθερωμένος από αυτούς τους στενούς δεσμούς. Συνεπώς είναι ικανός για μεγαλύτερη ανάπτυξη. Η απομόνωση των αγροτικών κοινοτήτων, η ελλείπουσα σύνδεση μεταξύ του βίου της μίας και της άλλης, αυτός ο τοπικά δεσμευμένος μικρόκοσμος που θα μπορούσε να αποτελέσει τη φυσική βάση ενός κεντρικού δεσποτισμού δεν απαντά παντού ως εγγενές χαρακτηριστικό του τελευταίου των αρχέγονων τύπων, παντού όμως όπου βρίσκεται, προωθεί έναν κεντρικό δεσποτισμό πάνω από τις κοινότητες. Μου φαίνεται ότι στη Ρωσία ο απομονωμένος βίος των αγροτικών κοινοτήτων θα εξαφανιστεί αυτή η αυτοφυής απομόνωση, η οποία προκλήθηκε από την αχανή έκταση της περιοχής, εύκολα μπορεί να παραμεριστεί, από τη στιγμή που θα έχουν διαρρηχτεί τα δεσμά που έχει θέσει η κυβέρνηση.

Έρχομαι τώρα στο επίκεντρο του ζητήματος. Δεν θα έπρεπε να αγνοεί κανείς ότι ο αρχαϊκός τύπος, στον οποίο ανήκει η ρωσική αγροτική κοινότητα, κρύβει εντός του μια εσωτερική δυναρχία, η οποία υπό ορισμένες ιστορικές συνθήκες μπορεί να προκαλέσει την παρακμή της τη διάλυσή της. Η ιδιοκτησία στο έδαφος είναι κοινή, αλλά από την άλλη πλευρά, στην πράξη η καλλιέργεια ή η παραγωγή γίνεται επιμερισμένα κάθε αγρότης καλλιεργεί και διαχειρίζεται το λιανοχώραφό του, ιδιοποιείται τους καρπούς του κτήματός του το χωράφι του με τις δικές του δυνάμεις, παρόμοια με τον μικροαγρότη στη Δύση. Κοινοτική ιδιοκτησία [αφενός], επιμερισμένη καλλιέργεια του εδάφους [αφετέρου], αυτός ο συνδυασμός που ήταν ένα στοιχείο (γονιμοποιητικό) της προόδου, η ανάπτυξη της γεωργίας που ήταν χρήσιμος σε πολύ παλαιότερες εποχές γίνεται επικίνδυνος στην εποχή μας. Από τη μία πλευρά, η κινητή περιουσία, ένα στοιχείο που παίζει όλο και πιο σημαντικό ρόλο ακόμη και στην ίδια τη γεωργία, διαφοροποιεί σταδιακά την περιουσία των μελών της κοινότητας προκαλώντας έτσι σύγκρουση συμφερόντων, ιδιαίτερα υπό τη δημοσιονομική πίεση του κράτους· από την άλλη πλευρά, χάνεται η οικονομική ανωτερότητα της κοινοτικής ιδιοκτησίας – ως βάσης της συνεταιριστικής και συνδυασμένης εργασίας. Εντούτοις δεν θα πρέπει να ξεχνάμε ότι οι Ρώσοι αγρότες κατά τη χρήση των αδιαίρετων λειμώνων έχουν εφαρμόσει ήδη τον συλλογικό τρόπο εργασίας, και ότι η εξοικειώσή τους με τις σχέσεις του *αρτέλ* θα τους διευκολύνει πολύ τη μετάβαση από την επιμερισμένη στη συλλογική καλλιέργεια, ότι [περαιτέρω] η φυσική ιδιοσυστασία του ρωσικού εδάφους είναι άκρως πρόσφορη για μια συνδυασμένη εκμηχανισμένη επεξεργασία σε μεγάλη κλίμακα με τη βοήθεια των μηχανών, και ότι τέλος η ρωσική κοινωνία, η οποία έζησε τόσο καιρό εις βάρος της αγροτικής κοινότητας, της οφείλει τις πρώτες αναγκαίες προκαταβολές για αυτή τη μετατροπή. Είναι δε αυτονόητο ότι πρόκειται μόνο για μια σταδιακή μετατροπή, η οποία θα έπρεπε να αρχίσει θέτοντας την κοινότητα σε ομαλή θέση στην παρούσα βάση της.

5) Αφήνοντας παρόλα αυτά κάθε περισσότερο ή λιγότερο θεωρητικό ερώτημα, δεν

χρειάζεται να σας πω ότι σήμερα η απλή ύπαρξη της ρωσικής κοινότητας απειλείται από μια συνωμοσία ισχυρών ομάδων συμφερόντων. Ένα συγκεκριμένο είδος κεφαλαιοκρατίας, θρεφόμενο με τη μεσολάβηση του κράτους εις βάρος των αγροτών, έχει ξεσηκωθεί ενάντια στην κοινότητα· αυτή η κεφαλαιοκρατία έχει συμφέρον να την καταστρέψει. Είναι επίσης προς το συμφέρον των γαιοκτημόνων να ανασυγκροτήσουν τους περισσότερους ή λιγότερους κατέχοντες αγρότες σε μια αγροτική μεσαία τάξη και να μετατρέψουν τους φτωχούς καλλιεργητές –δηλαδή τη μάζα– σε απλούς μισθωτούς εργάτες, δηλαδή σε φθηνή εργασία! Και πώς θα μπορούσε να προβάλλει αντίσταση σε αυτό μια κοινότητα η οποία έχει απομυζηθεί από τις χρηματικές απαιτήσεις του κράτους, είναι ληλατημένη από το εμπόριο, έχει υποστεί εκμετάλλευση από τους γαιοκτήμονες και είναι έσωθεν υπονομευμένη από την τοκογλυφία;

[Τρίτο προσχέδιο]

Αγαπητή πολίτις!

Για να απαντήσω διεξοδικά στα ερωτήματα της επιστολής σας της 16^{ης} Φεβρουαρίου θα έπρεπε να υπεισέλθω σε λεπτομέρειες και να διακόψω επείγουσες εργασίες, αλλά ελπίζω ότι ο συνοπτικός σχολιασμός, τον οποίο έχω την τιμή να σας αποστείλω, θα αρκέσει για να διαλύσει οποιαδήποτε παρεξήγηση αναφορικά με τη λεγόμενη θεωρία μου.

1) Στην ανάλυση της γέννησης της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής λέω: «Το κεφαλαιοκρατικό σύστημα έχει ως βάση τον ριζικό διαχωρισμό του παραγωγού από τα μέσα παραγωγής [...] το θεμέλιο της συνολικής αυτής εξέλιξης είναι η *απαλλοτρίωση των αγροτών*. Επιτελέστηκε για πρώτη φορά με ριζικό τρόπο στην Αγγλία [...] *Αλλά όλες οι άλλες χώρες της Δυτικής Ευρώπης* διατρέχουν την ίδια κίνηση» (*Le Capital*, γαλλική έκδοση, σ. 315).

Το «ιστορικά αναπόφευκτο» αυτής της κίνησης είναι συνεπώς περιορισμένο *ρητά στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης. Απολύτως η αντίθετη* Η θεμελίωση αυτού του περιορισμού παρατίθεται στην επόμενη παράγραφο του κεφ. XXXII: «*Η ατομική ιδιοκτησία, η οποία βασίζεται σε προσωπική εργασία [...] απωθείται από την κεφαλαιοκρατική ατομική ιδιοκτησία, η οποία θεμελιώνεται στην εκμετάλλευση της εργασίας άλλων, στη μισθωτή εργασία*» (ό.π., σ. 341).

Σε αυτή την κίνηση της Δύσης πρόκειται λοιπόν για το *μετασχηματισμό μιας μορφής της ατομικής ιδιοκτησίας σε μια άλλη μορφή της ατομικής ιδιοκτησίας*. Αντιθέτως, στους Ρώσους αγρότες θα έπρεπε να *μετασχηματιστεί η κοινοτική ιδιοκτησία τους σε ατομική ιδιοκτησία*. Ανεξαρτήτως εάν κανείς αποδέχεται ή αρνείται το αναπόφευκτο αυτής της μετατροπής, οι λόγοι υπέρ και κατά δεν έχουν καμία σχέση με τη δική μου ανάλυση για τη γένεση του κεφαλαιοκρατικού καθεστώτος. Θα μπορούσε

κανείς, το πολύ, να συμπεράνει ότι, ενόψει της παρούσας κατάστασης της μεγάλης πλειονότητας των Ρώσων αγροτών, η πράξη της μετατροπής τους σε μικροκτηματίες θα αποτελούσε απλώς τον πρόλογο για τη γοργή απαλλοτρίωσή τους.

II) Το σοβαρότερο επιχείρημα που έχει διατυπωθεί ενάντια στη ρωσική κοινότητα καταλήγει στο εξής:

Ανατρέξατε στις απαρχές των κοινωνιών της Δύσης και θα βρείτε παντού την κοινοτική ιδιοκτησία στο έδαφος· με την κοινωνική πρόοδο [αυτή η ιδιοκτησία] αναγκάστηκε να υποχωρήσει παντού μπροστά στην ατομική ιδιοκτησία· άρα δεν θα μπορούσε να ξεφύγει από το ίδιο πεπρωμένο στη Ρωσία.

Θα συνυπολογίσω αυτό το επιχείρημα μόνο εφόσον ~~αφορά την Ευρώπη~~ βασίζεται στις ευρωπαϊκές εμπειρίες. Όσον αφορά, για παράδειγμα, τις Ανατολικές Ινδίες, είναι γνωστό σε όλο τον κόσμο, με εξαίρεση τον σεφ X. Μείν και άλλους ανθρώπους παρόμοιου είδους, ότι εκεί η βίαιη άρση της κοινοτικής ιδιοκτησίας στο έδαφος ήταν απλώς πράξη του αγγλικού βανδαλισμού, η οποία δεν ώθησε τους ιθαγενείς προς τα εμπρός αλλά προς τα πίσω.

Οι πρωτόγονες κοινότητες δεν είναι όλες συγκροτημένες σύμφωνα με το ίδιο πρότυπο. Αντιθέτως, το σύνολό τους αποτελεί μια σειρά κοινωνικών ομαδώσεων, οι οποίες διαφέρουν μεταξύ τους τόσο ως προς τον τύπο όσο και ως προς την ηλικία, και χαρακτηρίζουν τις επάλληλες φάσεις της εξέλιξης. Ένας εξ αυτών των τύπων, για τον οποίο συμφωνήθηκε να ονομαστεί *καλλιεργητική κοινότητα*, είναι κι εκείνος της *ρωσικής κοινότητας*. Το αντίστοιχό της στη Δύση είναι η *αρχαιογεωμανική κοινότητα*, η οποία είναι πολύ πρόσφατη. Την περίοδο του Ιουλίου Καίσαρα δεν υπήρχε ακόμη, ούτε πλέον όταν οι γερμανικές φυλές κατάκτησαν την Ιταλία, τη Γαλατία, την Ισπανία κ.λπ. Την περίοδο του Ιουλίου Καίσαρα είχε ήδη λάβει χώρα ένας ετήσιος αναδασμός των αγρών μεταξύ ομάδων, των *gentes* και των *φυλών*, αλλά όχι ακόμη μεταξύ των μεμονωμένων οικογενειών μιας κοινότητας· είναι πιθανό ότι η *καλλιέργεια* γινόταν επίσης ομαδικά, κοινοτικά. Στο ίδιο το γερμανικό έδαφος αυτή η κοινότητα αναδιαμορφώθηκε μέσα από μια φυσική εξέλιξη από τον πιο αρχαϊκό τύπο στην *καλλιεργητική κοινότητα*, έτσι όπως την έχει περιγράψει ο Τάκιτος. Μετά την περίοδό του τη χάνουμε από τα μάτια μας. Χάθηκε απαρατήρητη μέσα στους ακατάπαυστους πολέμους και στις μεταναστεύσεις· ενδεχομένως έληξε με βίαιο τρόπο. Αλλά η φυσική ικανότητα επιβίωσής της αποδεικνύεται από δύο αναμφισβήτητα δεδομένα. Ορισμένα διάσπαρτα δείγματα αυτού του είδους επιβίωσαν μέσα από όλες τις περιπέτειες του Μεσαίωνα και διατηρήθηκαν μέχρι τις ημέρες μας, για παράδειγμα στην πατρίδα μου, την περιοχή του Τρήρ. Σημαντικότερο όμως είναι ότι βρίσκουμε τόσο καλά το αποτύπωμα αυτής της «καλλιεργητικής κοινότητας» μεταβιβασμένο στη νέα κοινότητα που προέκυψε από αυτήν, ώστε ο Μάουρερ, καθώς είχε εξετάσει τη μία, κατάφερε να ανακατασκευάσει την άλλη. Η νέα κοινότητα, στην οποία ο αγρός ανήκει στους αγρότες ως *ατομική ιδιοκτησία*, ενώ τα δάση, οι

λειμώνες, οι χειρσότοποι κ.λπ. παραμένουν ακόμη *κοινοτική ιδιοκτησία*, εισάχθηκε από τους Γερμανούς σε όλες τις κατακτημένες χώρες. Χάρη στα χαρακτηριστικά που είχε προσλάβει από το πρωτότυπό της έγινε στη διάρκεια όλου του Μεσαίωνα το μοναδικό καταφύγιο της ελευθερίας και του λαϊκού βίου.

Απαντά κανείς την «αγροτική κοινότητα» επίσης και στην Ασία, στους Αφγανούς κ.λπ., αλλά αποτελεί παντού τον *νεότερο τύπο*, τρόπον τινά την τελευταία λέξη του *αρχαϊκού σχηματισμού* των κοινωνιών. Για να τονίσω αυτά τα δεδομένα εντύφηση σε ορισμένες λεπτομέρειες αναφορικά με την αρχαία γερμανική κοινότητα.

Τώρα πρέπει να εξετάσουμε τα βασικότερα χαρακτηριστικά, τα οποία διαφοροποιούν την «καλλιεργητική κοινότητα» από τις αρχαιότερες κοινότητες.

1) Όλες οι άλλες κοινότητες βασίζονται σε σχέσεις της αιματικής συγγένειας μεταξύ των μελών τους. Σε αυτήν ανήκει κανείς μόνο εφόσον έχει συγγένεια εξ αίματος ή εφόσον είναι υιοθετημένος. Η δομή της είναι εκείνη ενός γενεαλογικού δέντρου. Η «καλλιεργητική κοινότητα» ήταν¹⁰ η πρώτη κοινωνική ομάδα ελεύθερων ανθρώπων, η οποία δεν ήταν περιορισμένη από αιματικούς δεσμούς.

2) Στην αγροτική κοινότητα η κατοικία και το παρακολούθημά της, η αυλή, ανήκουν προσωπικά στον αγρότη. Αντιθέτως, *ο κοινός οίκος και η συλλογική κατοικία* ήταν η οικονομική βάση των πιο πρωτόγονων κοινοτήτων, και αυτό μάλιστα ήδη πολύ πριν την εισαγωγή της κτηνοτροφίας και της γεωργίας. Σαφώς βρίσκει κανείς καλλιεργητικές κοινότητες όπου οι κατοικίες, αν και έχουν πάψει να είναι συλλογικοί χώροι κατοίκησης, αλλάζουν περιοδικά τους κατόχους τους. Η προσωπική επικαρπία συνδυάζεται λοιπόν με την κοινοτική ιδιοκτησία. Αλλά τέτοιες κοινότητες φέρουν ακόμη το γενετήσιο σημάδι τους: βρίσκονται στο μεταβατικό στάδιο από μια αρχαιότερη κοινότητα σε μια καλλιεργητική κοινότητα με την ιδιαίτερη έννοια του όρου.

3) Ο αγρός ως μη εκποιήσιμη και κοινή ιδιοκτησία αναδιανέμεται περιοδικά μεταξύ των μελών της καλλιεργητικής κοινότητας με τέτοιο τρόπο, ώστε καθένας καλλιεργεί με τις δικές του δυνάμεις τα χωράφια που του έχουν ανατεθεί και ιδιοποιείται προσωπικά τους καρπούς. Στις πιο πρωτόγονες κοινότητες η εργασία επιτελείται από κοινού και το κοινό προϊόν, με εξαίρεση το μερίδιο που φυλάσσεται για την αναπαραγωγή, διανέμεται σύμφωνα με τις ανάγκες.

Αντιλαμβάνεται κανείς ότι η *δυναρχία* που ενυπάρχει στην αγροτική κοινότητα μπορεί να τη γεμίσει με μεγάλη ζωτική δύναμη. Απελευθερωμένη από τους ισχυρούς, στενούς δεσμούς της αιματικής συγγένειας θα της διασφαλιστεί ένα σταθερό θεμέλιο μέσα από την κοινοτική ιδιοκτησία του εδάφους και από τις αντίστοιχα προκύπτουσες κοινωνικές σχέσεις, ενώ παράλληλα η κατοικία και η αντίστοιχη αυλή, ως

10. Χρησιμοποιώντας γαλάζιο μολύβι ο Marx διόρθωσε την προηγούμενη πρόταση και την αρχή της παρούσας ως εξής: Αυτοί οι οργανισμοί έχουν τη δομή γενεαλογικού δέντρου. Κόβοντας τον ομφάλιο λώρο που τους συνέδεε με τη φύση, η «καλλιεργητική κοινότητα» έγινε κ.λπ.

αποκλειστικό πεδίο της μεμονωμένης οικογένειας, η επιμερισμένη γαιοκαλλιέργεια και η ατομική ιδιοποίηση των καρπών της θα δώσουν στην ανάπτυξη της ατομικότητας μία ώθηση η οποία είναι ασύμβατη με τη δομή τον οργανισμό των πιο πρωτόγονων κοινοτήτων.

Δεν είναι όμως λιγότερο προφανές ότι η ίδια αυτή δυναρχία μπορεί με το χρόνο να εξελιχθεί σε σπόρο αποσύνθεσης. Πέρα από όλες τις έξωθεν βλαβερές επιρροές, η κοινότητα φέρει εντός της τα στοιχεία που την καταστρέφουν. Η ατομική ιδιοκτησία του εδάφους έχει ήδη παρεισφρήσει εκεί με τη μορφή κατοικίας με την αυλή της, μπορεί να μεταβληθεί σε ένα ισχυρό προμαχώνα από τον οποίο ενδέχεται να προετοιμαστεί η επίθεση ενάντια στις κοινές γαίες. Αυτό το έχουμε δει ήδη. Αλλά το σημαντικό είναι η επιμερισμένη εργασία ως πηγή της ατομικής ιδιοποίησης. Αφήνει χώρο για τη συσσώρευση των κινητών αγαθών, φέρ' ειπείν για κτήνη, για χορήμα, ενίοτε μάλιστα για δούλους ή δουλοπάροικους. Αυτή η κινητή και μη ελεγχόμενη από την κοινότητα ιδιοκτησία, αντικείμενο των ατομικών ανταλλαγών στις οποίες η πανουργία και η σύμπτωση βρίσκουν ευρύ πεδίο δράσης, θα συνεχίσει να ασκεί όλο και μεγαλύτερη πίεση στη συνολική οικονομία της υπαίθρου. Αυτό είναι το διαλυτικό στοιχείο της πρωτόγονης οικονομικής και κοινωνικής ισότητας. Εισαγάγει ετερογενή στοιχεία τα οποία ανάβουν στον κόλπο της κοινότητας συγκρούσεις συμφερόντων και πάθη ικανά να επιτεθούν εν πρώτοις στην κοινοτική ιδιοκτησία των αγρών, μετά στα δάση, στους λειμώνες, στους χερσότοπους κ.λπ., πράγματα τα οποία έχοντας μετατραπεί σε *κοινοτικά εξαρτήματα* της ατομικής ιδιοκτησίας εντέλει θα υποκύψουν σε αυτήν.

Ως η πιο πρόσφατη και η τελευταία φάση του *αρχαίου* πρωτόγονου κοινωνικού σχηματισμού η καλλιεργητική κοινότητα *αντιπροσωπεύει φυσικά τη μετάβαση* είναι ταυτόχρονα μια φάση μετάβασης σε δευτερογενή σχηματισμό, δηλαδή είναι μετάβαση από την κοινωνία που βασίζεται στην κοινοτική ιδιοκτησία στην κοινωνία που βασίζεται στην ατομική ιδιοκτησία. Εννοείται ότι ο δευτερογενής σχηματισμός περιλαμβάνει τη σειρά των κοινωνιών που βασίζονται στη δουλεία και στη δουλοπαροικία.

Σημαίνει όμως αυτό ότι η ιστορική σταδιοδρομία της καλλιεργητικής κοινότητας θα πρέπει αναπόφευκτα να οδηγήσει σε αυτό το αποτέλεσμα; Επ' ουδενί. Η ενυπόχουσα στην ίδια δυναρχία επιτρέπει μία εναλλακτική λύση: το στοιχείο της ιδιοκτησίας είτε θα επικρατήσει επί του συλλογικού στοιχείου είτε θα υποταχθεί σε αυτό. Τα πάντα εξαρτώνται από το ιστορικό περιβάλλον στο οποίο βρίσκεται η κοινότητα.

Ας παραβλέψουμε για μια στιγμή την αθλιότητα που πιέζει τη ρωσική κοινότητα, για να εξετάσουμε αποκλειστικά τις εξελικτικές πιθανότητές της. Η κοινότητα αυτή καταλαμβάνει μια μοναδική θέση, η οποία δεν ανατρέχει σε κανένα άλλο πρόδικασμα στην ιστορία. Ως μοναδική στην Ευρώπη είναι ακόμη η οργανική, κυρίαρχη μορφή στον αγροτικό βίο μιας τεράστιας αυτοκρατορίας. Η κοινοτική ιδιοκτησία στο έδαφος της προσφέρει τη φυσική βάση της συλλογικής ιδιοποίησης, ενώ το ιστορικό περιβάλλον της, η συγχρονία με την κεφαλαιοκρατική παραγωγή, της προ-

σφέρει πανέτοιμους τους υλικούς όρους της συλλογικής εργασίας που είναι οργανωμένη σε μεγάλη κλίμακα. Μπορεί λοιπόν να ιδιοποιηθεί τα θετικά επιτεύγματα που έχει δημιουργήσει το κεφαλαιοκρατικό σύστημα, χωρίς να χρειαστεί να διέλθει από τον Καυδιανό ζυγό του. Μπορεί να αντικαταστήσει σταδιακά την επιμερισμένη αγροκαλλιέργεια μέσα από μία συνδυασμένη αγροκαλλιέργεια η οποία επιτελείται με τη βοήθεια μηχανών, ένα πράγμα για το οποίο είναι ιδιαίτερα πρόσφορη η ιδιοσυστασία του ρωσικού εδάφους. Εφόσον έχει τεθεί σε ομαλή θέση με την παρούσα μορφή της, μπορεί να γίνει η άμεση αφετηρία του οικονομικού συστήματος στο οποίο τείνει η σύγχρονη κοινωνία, και να ξεκινήσει έναν νέο βίο χωρίς να ξεκινήσει με τη δική της αυτοκτονία.

Απέναντί της όμως, ορθώνεται η γαιοκτησία, η οποία κρατά με τα νύχια της σχεδόν το ήμισυ του εδάφους, και μάλιστα το καλύτερο τμήμα, χωρίς να αναφέρουμε τα κρατικά κτήματα και μάλιστα το καλύτερο τμήμα. Ακριβώς γι' αυτό το λόγο η διατήρηση της αγροτικής κοινότητας διά της οδού της περαιτέρω εξέλιξης της συμπύπτει με τη γενική κίνηση της ρωσικής κοινωνίας, η αναγέννηση της οποίας μόνο με αυτό το τμήμα μπορεί να εξαγοραστεί. Ακόμη και από καθαρά οικονομική σκοπιά... Η Ρωσία ματαιώς θα προσπαθούσε να εξέλθει από το αδιέξοδό της μέσα από την κεφαλαιοκρατική αγροοικονομική σχέση αγγλικού τύπου, στην οποία αντιβαίνουν όλες οι κοινωνικές συνθήκες της χώρας... Οι Άγγλοι έκαναν τέτοιες απόπειρες στις Ανατολικές Ινδίες: το μοναδικό που κατάφεραν είναι να καταστρέψουν την ντόπια γεωργία και να διπλασιάσουν τον αριθμό και την ένταση των λιμών.

Οι ίδιοι οι Άγγλοι έκαναν τέτοιες απόπειρες στις Ανατολικές Ινδίες: το μοναδικό που κατάφεραν είναι να καταστρέψουν την ντόπια γεωργία και να διπλασιάσουν τον αριθμό και την ένταση των λιμών.

Αλλά τι συμβαίνει με την κατάρα που βαρύνει την κοινότητα – την απομόνωσή της, την ελλείπουσα σύνδεση μεταξύ του βίου της μίας κοινότητας με εκείνον της άλλης, με αυτόν τον τοπικά δεσμευμένο μικρόκοσμο, ο οποίος μέχρι τώρα της έχει απαγορεύσει κάθε ιστορική πρωτοβουλία; Θα εξαφανιζόταν καταμεσής στη γενική αναστάτωση της ρωσικής κοινωνίας.

Η οικειότητα του Ρώσου αγρότη με το αγρέλ θα του διευκόλυνε ειδικά τη μετάβαση από την επιμερισμένη στη συνεταιριστική εργασία, την οποία άλλωστε εφαρμόζει μέχρι κάποιο βαθμό στους αδιαίρετους λιμάνες και σε ορισμένες επιχειρήσεις γενικού συμφέροντος ήδη σε τέτοιες κοινοτικές δραστηριότητες όπως ο θερισμός και το στέγνωμα της σοδειάς κ.λπ. Μια εντελώς αρχαϊκή ιδιομορφία, ο εφιάλτης των σύγχρονων αγρονόμων, επιδρά επίσης με αυτό το νόημα. Ας πάει κανείς σε οποιαδήποτε χώρα όπου το καλλιεργήσιμο έδαφος αναδεικνύει ίχνη ενός ιδιόμορφου κατακερματισμού, ο οποίος της αποδίδει τη μορφή σκακιάρας συντιθέμενης από λιανοχώραφα. Τότε δεν θα υπάρχει καμία αμφιβολία ότι μπροστά μας βρίσκεται η επικράτεια μίας νεκρής καλλιεργητικής κοινότητας! Τα μέλη της κατάλαβαν, χωρίς

να έχουν περατώσει κάποιες σπουδές για τη θεωρία της γαιοπροσόδου, ότι μια ίση ποσότητα εργασίας εφαρμοσμένη σε πεδία διαφορετικής φυσικής αποδοτικότητας και τοποθεσίας θα αποδώσει διαφορετικά έσοδα. Για να διασφαλίσουν τα ίδια οικονομικά οφέλη να αντισταθμίσουν τις προοπτικές επιτυχίας της εργασίας, διαίρεσαν το έδαφος σε συγκεκριμένο αριθμό τμημάτων, καθορισμένο από τις φυσικές και οικονομικές διαφορές του εδάφους, και χώρισαν αυτά τα μεγαλύτερα τμήματα σε αγρούς ισόριθμους με τους αγρότες. Τότε καθένας απέκτησε ένα μερίδιο από κάθε τμήμα. Είναι αυτονόητο ότι αυτή η διάταξη που έχει διατηρηθεί μέχρι σήμερα στη ρωσική κοινότητα αντιβαίνει στις απαιτήσεις της αγρονομίας είτε πρόκειται για καλλιέργεια συλλογική είτε για καλλιέργεια ιδιωτική, σε ατομική βάση. Πέρα από άλλες δυσχέρειες απαιτεί σπατάλη δύναμης και χρόνου. Αλλά έχει μεγάλα προτερήματα ως αφετηρία για μια συλλογική καλλιέργεια. Επιτείνετε το έδαφος στο οποίο εργάζεται ο χωρικός, και αυτός θα αναδειχθεί υπέροτος κυβερνήτης. Παρ' ό' αυτά όμως ευνοεί ως αφετηριακό σημείο τη μετάβαση στη συλλογική καλλιέργεια, στην οποία φαίνεται εκ πρώτης όψεως να αντιφάσκει.¹¹ Το λιανοχώραφο¹²

[Τέταρτο προσχέδιο]

8 Μαρτίου 1881

Αγαπητή πολίτις!

Μια νευρασθένεια που με ταλαιπωρεί κατά περιόδους τα τελευταία δέκα χρόνια με εμπόδισε να απαντήσω στην επιστολή σας της 16ης Φεβρουαρίου την οποία είχα την τιμή να λάβω.

Λυπάμαι που δεν είμαι σε θέση να δώσω λεπτομερή ανάλυση για δημοσίευση των προβλημάτων του ερωτήματος το οποίο είχατε την ευγενή καλοσύνη μου κάνετε την τιμή να μου απευθύνετε. Πριν από δύο μήνες υποσχέθηκα ήδη ένα κείμενο για το ίδιο θέμα στην Επιτροπή της Αγίας Πετρούπολης. Εντούτοις, ελπίζω ότι λίγες αράδες θα αρκέσουν για να μη σας αφήσουν καμία αμφιβολία για τα συμπεράσματα που για τον τρόπο με τον οποίο παρεξηγήθηκε η λεγόμενη θεωρία μου.

1) Η ανάλυση στο *Κεφάλαιο* δεν παρέχει τίποτε κανένα λόγο που να μπορεί να χρησιμοποιηθεί υπέρ ή κατά της ικανότητας επιβίωσης της ρωσικής κοινότητας.

11. Σύμφωνα με τον Ριαζάνοβ, η ακόλουθη καταληκτική παράγραφος του κειμένου βρισκόταν σε ένα διαφορετικό φύλλο με τη σημείωση *Τέλος*. Η παράγραφος αυτή έχει πολλές διορθώσεις, ενώ προηγείται μια σειρά από μεμονωμένες αράδες οι οποίες αποτελούν επανειλημμένες δοκιμές του Marx για την αρχική διατύπωση της τελικής παραγράφου.

12. Εδώ σταματά το χειρόγραφο του Μαξ.

~~Η προσωπική άποψή μου αναφορικά με τη ρωσική κοινότητα, την οποία μελέτησα επί πολλά έτη και ανατρέχοντας στις πρωτότυπες πηγές, έχει ως εξής:~~

~~Αφού μελέτησα (για πολλά έτη) τη ρωσική κοινότητα στις πρωτότυπες πηγές για...~~

~~Για να αποκτήσει κανείς οριστική άποψη αναφορικά με τα πιθανά πεπρωμένα της ρωσικής κοινότητας, θα πρέπει να διαθέτει κάτι περισσότερο από ασαφείς ιστορικές αναλογίες. Θα πρέπει να τη μελετήσει. Τη μελέτησα για πολλά έτη. Έκανα μελέτη.~~

~~Η προσωπική άποψή μου αναφορικά με τα πιθανά πεπρωμένα της κοινότητας:~~

Οι ειδικές μελέτες που έκανα γι' αυτήν, συμπεριλαμβανομένου και του υλικού στις πρωτότυπες πηγές, με έχει ~~ωθήσει στο συμπέρασμα~~ πείσει ότι αυτή η κοινότητα είναι το φυσικό σημείο ~~αφετηρίας~~ κατώφλι για την κοινωνική αναγέννηση της Ρωσίας, ~~για την αναγέννηση της ρωσικής κοινωνίας~~. Αλλά το πρώτο βήμα θα είναι βεβαίως να τοποθετηθεί σε εκείνες τις συνθήκες ... για να μπορέσει να λειτουργήσει ως τέτοιο, θα πρέπει πρώτα να εξαφανιστούν οι επιβλαβείς επιρροές που της επιτίθενται από όλες τις πλευρές, και ακολούθως θα πρέπει να διασφαλίσει τις συνθήκες για αυθόρμητη ανάπτυξη.

